

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Οι επιπτώσεις της πανδημίας του κορονοϊού σε διεθνές επίπεδο: Μια
θεωρητική χαρτογράφηση»

Γεωργία Σαδανά

0M:1219M010

Αθήνα, 2020

Τριμελής Επιτροπή

Ανδρέας Γκόφας, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Γεώργιος Α. Ευαγγελόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Γεωργία Σαδανά, 2020

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	σελ.6
Κεφάλαιο Πρώτο	
Πανδημίες και Ανθρωπότητα: Βίοι παράλληλοι	
1.1. Επιδημίες και λοιμοί στην κλασική αρχαιότητα.....	8
1.2. Ο «Μαύρος Θάνατος» του Ευρωπαϊκού Μεσαίωνα.....	11
1.3. Η «Μεγάλη Γρίπη» νικήτρια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.....	14
1.4. Ο ιός SARS στο «Δρόμο του Μεταξιού».....	16
Κεφάλαιο Δεύτερο	
Πανδημίες και Ρεαλισμός: Η δεσπόζουσα ισχύς	
2.1 Ο κορονοϊός ως συντελεστής ισχύος.....	19
2.2. Προς έναν δεύτερο Ψυχρό Πόλεμο;.....	23
2.3 Επιστρέφοντας στο έθνος – κράτος.....	27
Κεφάλαιο Τρίτο	
Πανδημίες και Φιλελευθερισμός: Μετα-βολές στη διεθνή τάξη	
3.1 Το τέλος της Μεταψυχροπολεμικής εποχής;.....	31
3.2 Ρωγμές στη διεθνή οργάνωση.....	32
3.3 Επιτάχυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.....	35
3.4 Ήπια ισχύς ή «διπλωματία της μάσκας».....	38
Κεφάλαιο Τέταρτο	
Πανδημίες και Κονστρουκτιβισμός: Κοινωνία και ταυτότητα	
4.1 Αντίληψη και παρανόηση.....	41
4.2 Στρατηγική κουλτούρα στην πανδημία.....	42
4.3 Λαϊκισμός και θεωρίες συνωμοσίας.....	46
Συμπεράσματα.....	49
Βιβλιογραφία.....	54

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της διπλωματικής εργασίας αποτελεί η εξέταση της πανδημίας του κορονοϊού COVID-19, μέσα από το πρίσμα των θεωρητικών παραδοχών και των αναλυτικών εργαλείων του κλάδου των Διεθνών σχέσεων, εστιάζοντας σε κάθε κεφάλαιό της σε διαφορετικές πτυχές της παγκόσμιας, αυτής, υγειονομικής κρίσης, σε σχέση με τα κυρίαρχα ρεύματα σκέψης του πεδίου. Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζονται επιδημίες, πανδημίες και μολυσματικές ασθένειες, οι οποίες άφησαν ανεξίτηλο το ίχνος τους στην παγκόσμια Ιστορία, αφενός εξαιτίας του μεγάλου αριθμού θυμάτων, τα οποία προκάλεσαν και αφετέρου λόγω της ανατροπής που επέφεραν, ολικώς ή μερικώς, στην μέχρι τότε θεσμοθετημένη τάξη πραγμάτων. Ακολουθώντας, στο δεύτερο κεφάλαιο η πανδημία του κορονοϊού εξετάζεται υπό το φακό του Ρεαλισμού, δηλαδή μέσα από τα «φίλτρα» της ισχύος, της διεθνούς αναρχίας, της ισορροπίας δυνάμεων και της κρατοκεντρικής αντίληψης του κόσμου. Στο τρίτο κεφάλαιο, αναδεικνύονται κέρδη και ωφέλειες στο φιλελεύθερο ιδεώδες λόγω της πανδημίας του κορονοϊού, τόσο σε διεθνές, όσο και σε περιφερειακό επίπεδο. Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο αναπτύσσεται η πανδημία σε μια κονστρουκτιβιστική προοπτική, με αφορμή ερεθίσματα, όπως οι θεωρίες συνωμοσίας, αλλά και οι προσλαμβάνουσες των ηγετών σχετικά με τον κορονοϊό, που καθόρισαν τη λήψη συγκεκριμένων αποφάσεων. Τα πρώτα συμπεράσματα μιας υγειονομικής κρίσης σε εξέλιξη, αναζητούν αν ο κορονοϊός COVID-19 λειτουργεί ως καταλύτης, επιταχύνοντας ή επιβραδύνοντας διεθνείς εξελίξεις στο διεθνές σύστημα.

Λέξεις -κλειδιά: πανδημία, κορονοϊός COVID-19, ΗΠΑ, Κίνα, διεθνές σύστημα, διεθνής τάξη.

ABSTRACT

The aim of the dissertation is to examine the COVID-19 coronavirus pandemic, through the prism of theoretical assumptions and analytical tools of the field of International Relations, focusing in each of its chapters on different aspects of the global health crisis, in relation to with the dominant thought currents of the field. In particular, the first chapter examines epidemics, pandemics and infectious diseases, which have left an indelible mark on world history, on the one hand due to the large number of victims, which they caused and on the other hand due to the overthrow, in whole or in part, of the established order of things. Then, in the second chapter, the pandemic of the coronavirus required for the lens of Realism, from the power, from the international anarchy, the balance of power and the state-centered perception of world. In the third book, the benefits and profits of the liberal ideal from the coronavirus pandemic at an international and a regional level. Finally, in the fourth chapter, the pandemic develops in a constructivist perspective, on the occasion of stimuli, such as conspiracy theories, but also the perceptions of the leaders on the coronavirus, who determined the decision-making. The first conclusions of an ongoing health crisis look at whether coronavirus COVID-19 acts as a catalyst, accelerating or slowing down international developments and changes in the international system.

Εισαγωγή

Αντικείμενο έρευνας της παρούσας μελέτης συνιστά η εξέταση της πανδημίας του COVID-19, κορονοϊού της οικογένειας SARS-CoV-2, η οποία έγινε αντιληπτή -μέσω αναφορών στον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας σχετικά με περιπτώσεις μόλυνσης από τον ιό- στην επαρχία Ουχάν της Κίνας, στις 31 Δεκεμβρίου 2019. Έκτοτε, δεδομένου ότι η μάχη της ανθρωπότητας για την καταπολέμηση του κορονοϊού, όπως και για την εξεύρεση αποτελεσματικού εμβολίου και ενδεδειγμένης φαρμακευτικής αγωγής για τη θεραπεία του βρίσκονται σε πλήρη ανάπτυξη, στόχος της ερευνητικής αυτής προσπάθειας αποτελεί η καταγραφή των αφετηριακών -ορατών και αντανακλαστικών- αλλαγών στην παγκόσμια τάξη εξαιτίας της τρέχουσας πανδημίας, παράλληλα με την αποτύπωση πιθανών μορφών και σημείων μεταβολής του παγκόσμιου status quo, αλλά και της παρατήρησης των πρώτων κλυδωνισμών στην μέχρι σήμερα γνωστή ισορροπία ισχύος, με όχημα τον κορονοϊό. Ζητούμενο, δηλαδή, ανάμεσα στα άλλα αποτελεί το αν και κατά πόσον η μετά τον COVID19 παγκόσμια τάξη σηματοδοτεί μια νέα κανονικότητα όσον αφορά στην προβολή ισχύος των κρατών, στην μεταβολή ή μη της κατάταξής τους στο διεθνές σύστημα, αλλά και στο βαθμό και στα πεδία της εμφάνισης της διεθνούς αλληλεξάρτησης.

Για το λόγο αυτό, επιλέχτηκε ως προσφορότερη συγγραφικά οδός η εξέταση της πανδημίας του COVID-19 σε συνάρτηση με καθεμιά από τις μεγάλες «Σχολές Σκέψης» των Διεθνών Σχέσεων, δηλαδή αυτές του Ρεαλισμού, του Φιλελευθερισμού και τέλος του Κονστρουκτιβισμού, ώστε να φωτιστούν -και σε διαφορετικές διαστάσεις- πτυχές της επίδρασης της πανδημίας μέσα από τρέχοντα γεγονότα ή αιφνίδιες αλλαγές σε διεθνές επίπεδο, τα οποία προέκυψαν ως άμεσες ή έμμεσες επιπτώσεις του κορονοϊού. Με σταθερή, μάλιστα, την υπόμνηση ότι η ανθρωπότητα γνώρισε αρκετές πανδημίες στο ιστορικό συνεχές της μαρτυρημένης ανθρώπινης ύπαρξης, η πανδημία του COVID-19 έρχεται να συμπληρώσει μια ακόμη ψηφίδα στο μωσαϊκό των παγκόσμιων επιδημιολογικών δεδομένων διαχρονικά. Την ίδια ώρα, η τρέχουσα πανδημία συνιστά αφορμή για την ανάκληση της παγκόσμιας ιστορικής μνήμης σε σχέση με αντίστοιχες, υγειονομικές καταστάσεις του παρελθόντος, ώστε να καθίσταται δυνατή η αντιπαραβολή μετασχηματισμών στην παγκόσμια τάξη σε ανάλογες, εξαιρετικά κρίσιμες περιστάσεις. Κρίθηκε, λοιπόν, σκόπιμο να προηγηθεί μια σύντομη, ιστορική αναδρομή στην παγκόσμια Ιστορία, με κύριο αφηγηματικό άξονα την αναζήτηση τυχόν επιδράσεων που προκάλεσαν πανδημίες, λοιμοί και μολυσματικές ασθένειες

στην ανθρωπότητα, με γνώμονα πάντα τη συμβολή των επιδημιολογικών κρίσεων κάθε φορά στην αναδιαμόρφωση ή μη της θεσμοθετημένης παγκόσμιας τάξης.

Ειδικότερα, ένα από τα βασικά ζητούμενα, το οποίο αναδύεται μέσα από την τρέχουσα διεθνή ανάγκη, είναι να αποκρυσταλλωθεί αν η πανδημία του COVID-19 συνιστά μια σύγχρονη, διαιρετική τομή, ανακατανέμοντας τις θέσεις ισχύος των κρατών στο διεθνές σύστημα. Ταυτόχρονα, στον πυρήνα του διεθνούς προβληματισμού βρίσκεται το ζήτημα του εάν και κατά πόσο ο κορονοϊός μπορεί να εκληφθεί ως επιταχυντής αλλαγών σε εθνικό, περιφερειακό ή και υπερεθνικό επίπεδο και γενικότερα ως καταλύτης με θετικό ή αρνητικό (ανάλογα κάθε φορά) πρόσημο σε μετασχηματισμούς και μεταβολές παγκόσμιου ενδιαφέροντος, όπως η ανακατάταξη της ισχύος μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων, η ανάδυση νέων κρατικών και μη δρώντων, αλλά και η αντιμετώπιση των μολυσματικών ασθενειών ως διεθνικές προκλήσεις και απειλές, οι οποίες απαιτούν νέους δεσμούς και θεσμούς πολυμερούς συνεργασίας. Επιπλέον, το εντονότερο ενδιαφέρον διεθνών αναλυτών και επιστημόνων συγκεντρώνει ήδη η ακριβής περίμετρος επιρροής της τρέχουσας πανδημίας, δηλαδή αν αυτή ακουμπά τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας πέρα από την οικονομία και τη διεθνή πολιτική, τροποποιώντας σημαντικά και το *modus vivendi* του 21^{ου} αιώνα.

Το εύρος, άλλωστε, των αλλαγών που επιφέρει η εκδήλωση μιας πανδημίας είχε αρχίσει να γίνεται αντιληπτό στην ανθρωπότητα, πολύ πριν την εμφάνιση του COVID-19 στην Ουχάν της Κίνας, την παραμονή της Πρωτοχρονιάς του 2019. Για παράδειγμα, η επιδημία του τύφου στα χρόνια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου (ως μια από τις μολυσματικές ασθένειες της εποχής) είχε προκαλέσει τέτοια απώλεια σε ανθρώπινες ζωές, που ξεπέρασε τα 3 εκατομμύρια θανάτους στη Ρωσία, κάνοντας τον Λένιν να αναφωνήσει: «Είτε ο σοσιαλισμός θα νικήσει την ψείρα, είτε η ψείρα θα νικήσει τον σοσιαλισμό!». Με δεδομένο, μάλιστα, ότι το δεύτερο κύμα της πανδημίας του κορονοϊού εξακολουθεί να εκδηλώνεται, η παρούσα εργασία έρχεται να φωτίσει μόνο την κορυφή του παγόβουνου που έχει ήδη αποκαλυφθεί (με τις όποιες τις ελλείψεις για το λόγο αυτό), αφήνοντας μια υπόσχεση για μια βαθύτερη ανάλυση της πρώτης πανδημίας του 21^{ου} αιώνα, μόλις αυτή αποτελέσει παρελθόν.

Κεφάλαιο Πρώτο

Πανδημίες και Ανθρωπότητα: Βίοι παράλληλοι

1.1. Επιδημίες και λοιμοί στην κλασική αρχαιότητα

Ως απαρχή των διασταυρωμένων, ιστορικών πηγών αναφορικά με την εκδήλωση και εξάπλωση μιας πανδημίας στην παγκόσμια ιστορία εκλαμβάνεται ο «αττικός λοιμός», ο οποίος περιγράφεται από τον Θουκυδίδη στις «Ιστορίες» του, δηλαδή το πρώτο παγκοσμίως ιστοριογραφικό έργο, αφιερωμένο στον Πελοποννησιακό Πόλεμο. Περιγράφοντας στο δεύτερο βιβλίο των «Ιστοριών» του τον λοιμό που έπληξε την Αθήνα το 430 π.Χ., ο Θουκυδίδης αναφέρει με μια εναγώνια γλαφυρότητα πως «πουθενά όμως δεν θυμούνταν να παρουσιάστηκε επιδημία τόσο βαριά και ξολοθρεμός ανθρώπων τόσο μεγάλος. Γιατί ούτε οι γιατροί μπορούσαν να βοηθήσουν, αφού για πρώτη φορά, χωρίς να ξέρουν, γιάτρευαν την αρρώστια – αντίθετα, πιο πολύ πέθαιναν οι ίδιοι, επειδή πιο πολύ πλησίαζαν τους αρρώστους -ούτε καμιά άλλη ανθρώπινη τέχνη ωφελούσε. Κι οι παρακλήσεις στα ιερά ή τα μαντεία, κι όσα παρόμοια μεταχειρίστηκαν, αποδείχθηκαν ανώφελα. Γι' αυτό και στο τέλος τα παράτησαν όλα νικημένοι από το κακό».¹

Επιχειρώντας, μάλιστα, να εντοπίσει τις πηγές προέλευσης του λοιμού, ο Αθηναίος ιστορικός τοποθέτησε την Αιθιοπία ως αφετηρία του, για να μεταφερθεί στην συνέχεια το υκό φορτίο στην Αίγυπτο, τη Λιβύη και την Περσία. Μέσω των ναυτικών οδών η πανδημία διέσχισε την Μεσόγειο, ενώ «την πόλη των Αθηναίων, πρόσβαλε ξαφνικά και στην αρχή χτύπησε τους ανθρώπους του Πειραιά, γι' αυτό κι έλεγαν τούτοι ότι οι Πελοποννήσιοι είχαν ρίξει δηλητήρια στα πηγάδα και στις στέρνες, γιατί εκεί δεν υπήρχαν ακόμα βρύσες. Ύστερα έφτασε και στην απάνω πόλη και πέθαιναν πολύ περισσότεροι».² Η παραστατικότητα της αφήγησης του Θουκυδίδη έγκειται εν μέρει και στο γεγονός ότι νόσησε και ο ίδιος από την πανδημία, η οποία «χτυπούσε τον καθένα βαρύτερα απ' ότι μπορεί ν' αντέξει η ανθρώπινη φύση». Παρότι ο «πατέρας της Ιστορίας» δεν επιχειρεί να συνδέσει την τελική έκβαση του πολέμου με τον «αττικό λοιμό», δεν αποφεύγει να καταγράψει τις αιτίες επιδείνωσης της εξάπλωσης της πανδημίας. Συγκεκριμένα, η συγκέντρωση του πληθυσμού της υπαίθρου στις πόλεις

---

¹ Θουκυδίδης, (1994). *Άπαντα, Τόμος 2, Ιστοριών Β' (Τα γεγονότα από το 431π.Χ. ως το 428 π.Χ.)*, Αθήνα: Κάκτος, σελ. 95.

² ο.π., σελ. 95-96

επιβάρυνε σημαντικά την κατάσταση σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, την ώρα που ο επαπειλούμενος φόβος του θανάτου αποσυντόνιζε την τήρηση της εσωτερικής τάξης στην Αθήνα. «Φόβος των θεών ή νόμος των ανθρώπων κανένας δεν τους συγκρατούσε, απ' τη μία γιατί έκριναν, με το να βλέπουν ότι όλοι χάνονταν όμοια, ότι ήταν το ίδιο να δείχνουν σεβασμό ή όχι, απ' την άλλη, γιατί κανένας δεν περίμενε ότι θα ζούσε ώσπου να γίνει η δίκη και να τιμωρηθεί για τα ανομήματά του»³ ανέφερε χαρακτηριστικά ο ίδιος, ενώ οι περισσότεροι συναρτούσαν ευθέως την ημερομηνία έναρξης του λοιμού με την εκκίνηση της επίθεσης των Πελοποννήσιων, επικαλούμενοι και σχετικούς χρησμούς.

Παρότι οι ανθρώπινες απώλειες υπήρξαν εξαιρετικά πολυάριθμες, ο «αττικός λοιμός» δεν μετέβαλε δραματικά την αρχαιοελληνική τάξη πραγμάτων. Δεδομένου ότι ο λοιμός δεν οδήγησε στην επίσπευση της ήττας των Αθηναίων λόγω της μέχρι τότε συντριπτικής υπεροχής τους, αυτός συνιστά περισσότερο ακραίο παράδειγμα της τριβής του Κλαούζεβιτς⁴, παρά παράμετρο μεταβολής της ισορροπίας ισχύος.

Εκτός από τον «αττικό λοιμό», η ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα στιγματίστηκε από την «πανούκλα των Αντωνίωνων», μια επιδημία που ξέσπασε το 165μ.Χ. και διήρκεσε μέχρι το 180μ.Χ., τα συμπτώματα της οποίας κατέγραψε ο διάσημος γιατρός Γαληνός από την Πέργαμο, σε βαθμό που η ασθένεια να ονομάζεται και «επιδημία του Γαληνού». Εμφανώς θορυβημένοι, οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες, Μάρκος Αυρήλιος και Λούκιος Βήρος ζήτησαν από το Γαληνό μετά την επεξεργασία των πρώτων στοιχείων επί τόπου, να μεταβεί στη Ρώμη, ώστε να αναζητήσει θεραπεία για τον ιό. Ο Γαληνός, άλλωστε, βασισμένος στην αυθεντία των κειμένων του Ιπποκράτη «ευθύνεται» αποκλειστικά για τον «εκλατινισμό» του συνόλου του έργου του Κώου γιατρού και κατ' επέκταση της χημικής Ιατρικής, δηλαδή για τη διάδοση των συγκεκριμένων ιδεών σε ένα λατινογενές ακροατήριο 50 περίπου εκατομμυρίων ανθρώπων, διαμέσου της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.⁵ Η πρώτη καταγραφή αναφορικά με την «πανούκλα των Αντωνίωνων» προέρχεται από τη ρωμαϊκή πολιορκία της Σελεύκειας το 165μ.Χ., στη διάρκεια της οποίας εμφανίστηκαν συμπτώματα επιδημίας -κατά πάσα πιθανότητα ευλογιάς-, η οποία πέρασε γρήγορα από τους πολιορκημένους στις ρωμαϊκές λεγεώνες. Οι

---

³ ο.π., σελ. 101

⁴ Κολιόπουλος, Κ., (2008). *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Αθήνα: Ποιότητα, σελ. 61.

⁵ Snowden M. F., (2020). *Epidemics and Society, From the Black Death to the present*, New Haven and London: Yale University Press, σελ. 23.

τελευταίες αναγκάστηκαν να αποσυρθούν από την ελληνοιστική πόλη, μεταφέροντας όμως την ασθένεια σε όλη τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία και για πρώτη φορά την πανώλη επί ευρωπαϊκού εδάφους.

Η ταχεία διάδοση της «επιδημίας των Αντωνίνων», που φέρεται να κόστιζε τη ζωή σε 2.000 άτομα την ημέρα στη Ρώμη, ενίσχυσε τα επιχειρήματα εκείνων που την ένταξαν στις αιτίες της παρακμής και συνακόλουθα της πτώσης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Οι αμιγώς οικονομικές συνέπειες, ωστόσο, σε ένα φάσμα που εκτείνεται από τις διογκωμένες τιμές των σιτηρών μέχρι την κατακόρυφη αύξηση των μισθών στην μετά την πανούκλα εποχή, δεν φαίνεται να τεκμηριώνουν τον χαρακτηρισμό της «επιδημίας των Αντωνίνων» ως «καταστροφικής κρίσης» για τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.⁶ Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και το έργο αναφοράς του Edward Gibbon, *The History of the Decline and the Fall of the Roman Empire*, στο οποίο η «επιδημία των Αντωνίνων» αναφέρεται ως λιγότερο επιβαρυντική στη διαδικασία αποσύνθεσης της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, σε αντίθεση με τις σύγχρονες πολιτικές και οικονομικές συνθήκες της εποχής των Αντωνίνων, στην οποία κυριάρχησαν η πολυτέλεια (*luxuria*) και η διαρκής ανάγκη για νέες κατακτήσεις, με τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία να εξελίσσεται σε αυτοκρατορία σε συνεχή επέκταση. Ήταν τόσο επιδερμική η επίδραση της επιδημίας στις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές, συνθήκες της εποχής, που ο Gibbon χαρακτηρίζει την περίοδο εμφάνισής της ως την «ευτυχέστερη και ωφελιμότερη για το ανθρώπινο γένος περίοδο στην ιστορία» της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.⁷

Έναν αιώνα περίπου αργότερα, η «επιδημία του Κυπριανού» ή αλλιώς η «ξεχασμένη πανώλη» φαίνεται πως συνετέλεσε πολύ περισσότερο σε σχέση με την «επιδημία των Αντωνίνων» στην οριστική παρακμή της Ρώμης. Με επίκεντρο της δράσης του τη ρωμαϊκή Καρχηδόνα, ο Χριστιανός Επίσκοπος της πόλης, Κυπριανός (γεννημένος στα χρόνια του αυτοκράτορα Σεπτίμιου Σεβήρου) κατέγραψε τις περισσότερες, ιστορικές πληροφορίες για την πανώλη με «εξωτική» προέλευση, η οποία φέρει έκτοτε το όνομά του. Το πλέον εντυπωσιακό στοιχείο σύμφωνα με τον Harper είναι πως «η πανώλη του Κυπριανού είχε περιπέσει σε πλήρη λήθη μεταξύ των μελετητών της αρχαιότητας»⁸,

---

⁶ Scheidel, W., (2010). *Roman wellbeing and the economic consequences of the 'Antonine Plague'*, Princeton/Stanford Working Papers in Classics, Stanford University, σελ. 20.

⁷ Γίββων, (2003). *Ιστορία της Παρακμής και Πτώσεως της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας*, Αθήνα: Ελεύθερη Σκέψη, σελ. 128.

⁸ Kyle H., (2017). *The Fate of Rome, Climate, Disease, and the End of an Empire*, Princeton: Princeton University Press, σελ. 161.

παρά το γεγονός ότι οι επιπτώσεις της ήταν τέτοιες, που εκτιμώνται ως η απαρχή του τέλους της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Μολονότι διήρκεσε από το 249 μ.Χ. μέχρι περίπου το 270μ.Χ., «καμία πανώλη κατά τους προηγούμενους χρόνους δεν προκάλεσε τέτοια καταστροφή στην ανθρώπινη ζωή»⁹ αναφέρει ο ίδιος, σε βαθμό μάλιστα που να συνηγορούν αμφοτέρως οι αφηγήσεις παγανιστών και Χριστιανών συγγραφέων στο ότι ο λοιμός αυτός ήταν «κάτι πρωτόγνωρο και πέρα από κάθε σύγκριση» με οτιδήποτε είχε αντιμετωπίσει η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στο παρελθόν.

1.2. Ο «Μαύρος Θάνατος» του Ευρωπαϊκού Μεσαίωνα

Στην μετάβαση από την κλασική αρχαιότητα στον Μεσαίωνα, η εμφάνιση κατά τακτά διαστήματα (με απόσταση συνήθως πενήκονταετίας) επιδημιών και μολυσματικών ασθενειών κορυφώθηκε με τον «Μαύρο Θάνατο» (1347-1351), σε μια περίοδο που ο πληθυσμός της Ευρώπης είχε αγγίξει το μεγαλύτερο ύψος της Μεσαιωνικής εποχής. Παρότι το 1348 εμφανίστηκαν ταυτόχρονα τρεις επιδημίες, η «βουβωνική πανώλη» είναι υπαίτια για την απώλεια 50 εκατομμυρίων Ευρωπαίων πολιτών. Η πρώτη, ωστόσο, από τις πανδημίες (βουβωνικής πανώλης) του Μεσαίωνα, η οποία μαστίζει κυρίως τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία -και κατ' επέκταση για πρώτη φορά και την Ευρώπη- σημειώνεται επί εποχής αυτοκράτορα Ιουστινιανού, ενώ έχει καταγραφεί από τον σύγχρονο ιστορικό και αυτόπτη μάρτυρα, Προκόπιο ως «λοιμός του Ιουστινιανού» ή «Ιουστινιάνεια πανώλη»¹⁰. Εκδηλώθηκε το 541μ.Χ. στο αιγυπτιακό λιμάνι Πηλούσιο και μέσα σε λιγότερο από ένα έτος εξαπλώθηκε σε όλες τις επαρχίες της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, περνώντας εντός του 542 μ.Χ. και τις πύλες της πρωτεύουσας της αυτοκρατορίας, Κωνσταντινούπολης. Πρόσφατες έρευνες υποστηρίζουν ότι η «Ιουστινιάνεια πανώλη» κόστισε τη ζωή σε 20-50 εκατομμύρια πολίτες, ενώ ο ιστορικός Προκόπιος (στο έργο του *Υπέρ των Πολέμων Λόγοι*) ισχυρίζεται ότι «αυτός ήταν ένας λοιμός, με τον οποίο ολόκληρη η ανθρώπινη φυλή πλησίαζε να εξοντωθεί». Με τον 14^ο αιώνα, όμως, να προβάλλει στο παγκόσμιο συνεχές ως «αιώνας συμφορών» για τη γηραιά ήπειρο (συμπυκνωμένος στη λαϊκή φράση «Από τον λιμό, την πανώλη και τον πόλεμο απάλλαξέ μας, Κύριε!»)¹¹, στη διάρκειά του οι απώλειες στην Ευρώπη λόγω του λοιμού υπολογίζονται ανάμεσα στο

---

⁹ ο.π., σελ.162.

¹⁰ Snowden, F., (2020), σελ.34-5.

¹¹ Berstein S. & Milza P., (1997). «Ιστορία της Ευρώπης. Από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα ευρωπαϊκά κράτη, 5ος -18ος αιώνας», Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σελ. 224.

ένα τρίτο και το ένα τέταρτο του πληθυσμού της, με τα υψηλότερα ποσοστά θνησιμότητας να καταγράφονται στη Γαλλία και την Αγγλία.

Σύμφωνα με τις επικρατέστερες εκδοχές, ο «Μαύρος Θάνατος» ταξίδεψε από την Κίνα, με πρώτο ευρωπαϊκό σταθμό τη Γένοβα, όπου κατέφθασε με «όχημα» τους ψύλλους που διαβιούσαν παρασιτικά στους καφέ αρουραίους των караβιών. Την ευρύτατη διάδοση της νόσου ευνοούν οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν στα μεγάλα αστικά και εμπορικά κέντρα, καθώς χαρακτηρίζονται από αφενός από έλλειψη υγιεινής και αφετέρου από τον υποσιτισμό μεγάλου μέρους του πληθυσμού, ενώ η Ιατρική επιστήμη βρίσκεται ακόμη στο «εμβρυακό» στάδιο των αμμοθεραπειών και των περιορισμένων χειρουργικών επεμβάσεων. Η πανευρωπαϊκή εκατόμβη νεκρών ερμηνεύεται σχεδόν συντριπτικά ως συμφορά, ενώ ως θύτες της πανώλης υποδεικνύονται σε ορισμένες περιπτώσεις οι συνήθεις ύποπτοι, δηλαδή οι Εβραίοι. Οι μαζικοί θάνατοι, αλλά και η ταχύτητα μετάδοσης της πανδημίας προς όλα τα ευρωπαϊκά σημεία του ορίζοντα είχαν ως αποτέλεσμα την κατάρρευση ολόκληρου του οικοδομήματος της μεσαιωνικής Ευρώπης, δηλαδή του χωροδεσποτικού συστήματος, της Εκκλησίας, των μεγάλων πολιτικών οίκων, της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και του Βυζαντίου. Στις κοινωνικο-οικονομικές προεκτάσεις του «Μαύρου Θανάτου» συγκαταλέγεται ακόμη η κατάρρευση του αγροτικού κόσμου εξαιτίας της εξάπλωσης της πανδημίας και στην ύπαιθρο, με αποτέλεσμα της εγκατάλειψη της τελευταίας, την απότομη συσσώρευση του πληθυσμού στις πόλεις και συνακόλουθα την πτώση της συγκομιδής, η οποία εκτόξευσε τις τιμές των σιτηρών και συνακόλουθα τα ποσοστά φτώχειας και υποσιτισμού.¹² Την ίδια ώρα, η τάση συγκράτησης των μισθών σε χαμηλά επίπεδα από πλευράς των ευγενών προκαλεί αλυσιδωτές κοινωνικές εκρήξεις, υπό την μορφή αγροτικών εξεγέρσεων. Τα υψηλά ημερομίσθια, άλλωστε, υπήρξαν σχεδόν αναπόδραστη πραγματικότητα για την μετά τον «Μαύρο Θάνατο» εποχή, εξαιτίας της έλλειψης εργατικών χεριών από τα εκατομμύρια των θανάτων πανευρωπαϊκά.

Ο οριζόντιος μετασχηματισμός που μετέφερε ο «Μαύρος Θάνατος» στο μεσαιωνικό παραγωγικό και κοινωνικό μοντέλο είχε ως αποτέλεσμα όχι μόνο την αύξηση της τιμής της εργασίας, αλλά και τη ριζοσπαστικοποίηση του νέου εργατικού δυναμικού (το οποίο προήλθε από την ύπαιθρο) και συνασπίζεται πλέον σε «αδελφότητες» και άλλα εταιρικά – συνδικαλιστικά σχήματα, διοργανώνοντας ακόμη και απεργίες. Παράλληλα,

---

¹² ο.π., σελ. 228

οι κατακλυσμιαίες αυτές αλλαγές εκλαμβάνονται με βάση κάποιους οικονομικούς δείκτες πως «λειτούργησαν μέχρι το 1370 περίπου σαν διορθωτικό μέτρο κατά του υπερπληθυσμού»¹³, σε σημείο που οι πανδημίες να αναδεικνύονται από τραγικές στιγμές στην παγκόσμια Ιστορία σε «καταλύτες βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου των επιζώντων και των απογόνων τους».

Αναζητώντας τις βαθύτερες αιτίες, οι οποίες ερμηνεύουν το πόσο ευάλωτοι υπήρξαν τελικά οι μεσαιωνικοί πληθυσμοί απέναντι στις πανδημίες, οδηγώντας σχεδόν ντετερμινιστικά στην κατάρρευση της μεσαιωνικής τάξης πραγμάτων, οι διάφορες ερμηνείες ποικίλουν. Σε κάθε περίπτωση, ο «Μαύρος Θάνατος» επηρέασε -πλην των δημογραφικών συνεπειών του- τόσο την οικονομία, όσο και την πολιτική, επιταχύνοντας την εξέλιξη από την παραδοσιακή φεουδαλική οργάνωση, στην ανάδειξη μιας νέας αστικής ολιγαρχίας, βασισμένης στο εμπόριο και τις τραπεζικές συναλλαγές, σύμφωνα με τον W. Bowsky¹⁴.

Σε αντίθεση με το εύρος και τη δυναμική των αλλαγών που επιφέρει ο «Μαύρος Θάνατος», αλλαγές που διαφέρουν ανά γεωγραφική περιοχή και κοινωνική κατηγορία (για τις οποίες δεν συνηγορούν όλοι οι επιστήμονες στον ίδιο βαθμό)¹⁵, το τέλος της μεσαιωνικής τάξης πραγμάτων απελευθερώνει νέες παραγωγικές και δημιουργικές δυνάμεις, σε σημείο που «μετά την κατάρρευση της μεσαιωνικής τάξης πραγμάτων τον 14ο και 15ο αιώνα, τα τέλη του 15ου αιώνα αναγγέλλουν τη γέννηση νέων εποχών, έστω αν τα χαρακτηριστικά τους είναι ακόμη κάπως δυσδιάκριτα».

Μετά τις ανακατατάξεις που επέφερε στη γηραιά ήπειρο ο «Μαύρος Θάνατος», η βουβωνική πανώλη επανέρχεται για τρίτη -και τελευταία- φορά με τη μορφή πανδημίας στην παγκόσμια Ιστορία το 1855, με εστία εμφάνισης την Κίνα και την επαρχία Ουχάν¹⁶. Κέντρισε, ωστόσο, το διεθνές ενδιαφέρον το 1894, οπότε κατέφθασε αρχικά

---

¹³ Nicholas, D., (2013). *Η εξέλιξη του Μεσαιωνικού κόσμου, κοινωνία, διακυβέρνηση και σκέψη στην Ευρώπη 312-1500*, Αθήνα: MIET, σελ. 577-9.

¹⁴ Μπενβενίστε, P., (2007). *Από τους Βαρβάρους στους Μοντέρνους, Κοινωνική Ιστορία και ιστοριογραφικά προβλήματα της μεσαιωνικής Δύσης*, Αθήνα: Πόλις, σελ. 299.

¹⁵ MacMillan, M., (2020). "The World after COVID, A perspective from History", in Brands, H., & Gavin, F. (eds), *COVID and World Order, The future of conflict, competition and cooperation*, John Hopkins University Press, pp. 41.

¹⁶ Cohn, K. S. Jr., (2002). *The black death transformed: Disease and Culture in early Renaissance Europe*, New York: Oxford University Press, σελ.239.

στην επαρχία και κατόπιν στην πόλη του Χονγκ Κονγκ, για να μεταφερθεί στη συνέχεια σε πόλεις-κόμβους του παγκόσμιου εμπορίου, όπως το Μπουένος Άιρες, η Χονολουλού, το Σύδνεϋ, το Κέιπ Τάουν, η Νάπολη και το Σαν Φρανσίσκο¹⁷. Πλήττοντας τις βιομηχανικές περιοχές της Ευρώπης, τις χώρες του Τρίτου Κόσμου και τη Βόρεια Αμερική, η τρίτη πανδημία βουβωνικής πανώλης κατέστρεψε, ωστόσο, κατά κόρον την Ινδία (κυρίως τις βρετανικές κτήσεις στη χώρα), όπου υπολογίζεται πως το διάστημα μεταξύ 1898 και 1910 οι θάνατοι ανήλθαν σε 13 -15 εκατομμύρια άτομα. Οι τεράστιες ανθρώπινες απώλειες είχαν ως αποτέλεσμα την επιδείνωση των συνθηκών ελεύθερης διαβίωσης από τη βρετανική αποικιοκρατία, με πρόσχημα τις κοινωνικές και κυρίως οικονομικές συνέπειες της πανδημίας, μεταβάλλοντας επί τα χείρω την εγκαθιδρυμένη βρετανική τάξη πραγμάτων.

1.3. Η «Μεγάλη Γρίπη» νικήτρια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου

Ελάχιστα χρόνια μετά, η «Μεγάλη Γρίπη» ή «Ισπανική Γρίπη», η οποία ξεσπά το 1918, μεσούντος δηλαδή του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, έρχεται να ανατρέψει την τροπή της πλέον αιματηρής πολεμικής σύρραξης των απαρχών του 20^{ου} αιώνα, καθώς συναγωνίζεται επάξια τους νεκρούς από τα πεδία των μαχών με αυτούς που προσβλήθηκαν από τον ιό. Πρωτίστως, όμως, η «Μεγάλη Γρίπη» εμφανίζει πολλές ομοιότητες με την πανδημία του κορονοϊού, όχι μόνο γιατί καθορίζει την παγκόσμια τάξη στις απαρχές ενός νέου -κάθε φορά- αιώνα (20^{ου} και 21^{ου} αντίστοιχα), αλλά κυρίως γιατί είναι «πανδημικού χαρακτήρα», δηλαδή εξαπλώνεται σε όλο τον κόσμο μέσα σε λίγους μόνο μήνες¹⁸, συγκεκριμένα από τον Απρίλιο του 1918 μέχρι και το καλοκαίρι του 1919. Ο απολογισμός της «Μεγάλης Γρίπης» σε θύματα ανέρχεται σε 50 έως 100 εκατομμύρια, ενώ έπληξε ακόμη και σημαίνουσες προσωπικότητες της εποχής, όπως ο βασιλιάς της Ισπανίας, Αλφόνσος ΙΓ΄, ο Γάλλος Πρωθυπουργός Κλεμανσό, ο Αμερικανός πρόεδρος Γουίλσον, ο βρετανός διπλωμάτης, Μαρκ Σάικς και ο ποιητής Γκιγιόμ Απολινέρ. Η επέλαση, μάλιστα, της πανδημίας ήταν τέτοια, που η ασθένεια του Προέδρου των ΗΠΑ, Γούντροου Γουίλσον τον Απρίλιο του 1919 οδήγησε στη διακοπή της συμμετοχής του (και μαζί των ΗΠΑ) στις διαπραγματεύσεις για τη διαμόρφωση του πλαισίου της Συνθήκης των Βερσαλλιών.

---

¹⁷ Snowden, F., (2020), σελ.38.

¹⁸Vinet, F, (2020). *Η Μεγάλη Γρίπη του 1918, η χειρότερη πανδημία του 20^{ου} αιώνα, Ιστορία της Ισπανικής γρίπης*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σελ. 7.

Αντίθετα με τις προηγούμενες πανδημίες, η «Ισπανική Γρίπη» προσβάλλει κυρίως τα πιο προνομιούχα στρώματα, αλλά και τις νεαρές ηλικίες με εκατοντάδες χιλιάδες θύματα προερχόμενα από την νεολαία της εποχής, μεταξύ των οποίων και η 27χρονη κόρη του Σίγκμουντ Φρόντ, Σοφία, το 1920. Μολονότι η έναρξη της πανδημίας τοποθετείται την Άνοιξη του 1918, αυτή γίνεται αντιληπτή τον «μαύρο Οκτώβριο» του ίδιου έτους, εισβάλλοντας -όπως όλες οι πανδημίες- με πλοία. Στον αντίποδα, η γρίπη του 1781-1782 (η οποία κόστισε τη ζωή κυρίως σε ηλικιωμένους) διατρέχει μέσω των χερσαίων οδών την Ευρώπη από τα ανατολικά, απόσταση που χρειάζεται 8 μήνες για να επεκταθεί ο ιός από τα Ουράλια Όρη στην Πορτογαλία.

Η ειδοποιός διαφορά, ωστόσο, με τις επιδημίες του Μεσαίωνα (με αποκορύφωμα τον «Μαύρο Θάνατο») έγκειται στο γεγονός ότι «η επιδημία της γρίπης του 1918-1919 μπορεί να θεωρηθεί ως η πρώτη πανδημία με παγκόσμια πραγματικά εξάπλωση», καθώς έφτασε ως την Αμερική, δεδομένου ότι «το ικό κύμα του 1918-1919 έπληξε όλες τις χώρες σε μια χωροχρονική συνέχεια σχετικά αναγνωρίσιμη σε παγκόσμια κλίμακα, αλλά μερικές φορές δύσκολα ανιχνεύσιμη σε τοπική»¹⁹. Η σαρωτική της επέλαση βρήκε την επιστήμη της εποχής παντελώς απροετοίμαστη (εισπνοές με ατμό ως μέσο θεραπείας), παρότι η χρονολόγηση των επιδημιών φτάνει μέχρι τον 16^ο αιώνα. Ακόμη, όμως, και η ονομασία της διεθνώς («Ισπανική Γρίπη») αποτυπώνεται -ίσως και άδικα- με όρους γεωγραφίας, όπως συνέβη και αργότερα με την «ασιατική» γρίπη το 1957-8, τη γρίπη «του Χονγκ Κονγκ» του 1968-1969 και την «Μεξικάνικη» γρίπη του 2009²⁰, προσδιορισμοί που ενέχουν και ένα στοιχείο αιτιότητας. Η «Ισπανική Γρίπη», ωστόσο, μοιάζει με ενδιάμεσο σταθμό μιας αλυσίδας πανδημιών που γνώρισε η ανθρωπότητα (χωρίς στο σύνολό τους να έχουν αποβεί όλες το ίδιο φονικές), η περιοδικότητα των οποίων αρχίζει να γίνεται επιστημονικά και ιστορικά αντιληπτή από την πανδημία του 1580. Σύμφωνα με τον Vinet, «η ακολουθία αυτή δείχνει μια σταθερότητα στην επανεμφάνισή τους (σ.σ. των επιδημιών): 1729-1733, 1761, 1781-1782 και 1830-1833»²¹. Η επιδημία του 1847-1851 τράβηξε την προσοχή των Άγγλων γιατρών, οι οποίοι με την αφορμή αυτή έθεσαν τις βάσεις της επιδημιολογίας», ενώ η «ρωσική» γρίπη του 1889-1890 είναι το πρόσφατο συμβάν που χρησιμεύει ως σημείο

---

¹⁹ ο.π. σελ. 49

²⁰ ο.π. σελ. 78

²¹ ο.π. σελ. 113

αναφοράς κατά την περίοδο 1918-1919, αφού εκδηλώθηκε στην Κεντρική Ασία και έφτασε αργότερα στην Ευρώπη, μέσω της Ρωσίας.

Σε αυτήν την επιδημιολογική αλληλουχία, η αποκωδικοποίηση του ιού που προκάλεσε την «Μεγάλη Γρίπη» την κατέστησε αυτόματα «μητέρα των επιδημιών», προβάλλοντας ως ορόσημο σε ένα επιδημικό συνεχές που συνεχίστηκε κατά τους 2 επόμενους αιώνες. Τη σκυτάλη από την «Μεγάλη Γρίπη» έλαβαν κατόπιν τρεις μεγάλες επιδημίες γρίπης: το 1957-1958 (η λεγόμενη «ασιατική» γρίπη), το 1968- 1969 (η γρίπη του «Χονγκ Κονγκ») και αργότερα ο τελευταίος συναγερμός του 2009, ενώ η «Γρίπη των χοίρων» το 1976 στις Ηνωμένες Πολιτείες βρήκε τη χώρα εν μέσω προεκλογικής περιόδου, εκτοξεύοντας την πολιτική πόλωση γύρω από το θέμα, αλλά και τους εμβολιασμούς που ξεπέρασαν τους 40 εκατομμύρια, σε μια πανδημία που δεν εκδηλώθηκε τελικά ποτέ.

1.4 Ο ιός SARS στο «Δρόμο του Μεταξιού»

Στον αντίποδα, τρεις υγειονομικοί συναγερμοί ήχησαν στη διάρκεια της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα, αναμοχλεύοντας καταστροφικές μνήμες από την «Μεγάλη Γρίπη» του 1918-1919: ο SARS το 2003, η Γρίπη των πτηνών το 2006 και η «Μεξικανική» γρίπη το 2009. Γενεσιουργός αιτία για τον SARS, (ακρωνύμιο της ονομασίας Σοβαρό Οξύ Αναπνευστικό Σύνδρομο) υπήρξε ένας κορονοϊός άγνωστος μέχρι εκείνη τη στιγμή, αλλά που εμφάνιζε εξαιρετικές ομοιότητες με τη γρίπη ως προς τις αναπνευστικές επιπλοκές²². Ως επίκεντρο της εμφάνισής του τον Νοέμβριο του 2002 προσδιορίζεται η περιοχή κοντά στην Καντόνα, στην Νότια Κίνα, για να εξαπλωθεί στη συνέχεια στο Χονγκ Κονγκ και σταδιακά σε πολλές χώρες του πλανήτη, μέσω των αεροπορικών μετακινήσεων. Λίγους μήνες μετά, στις 12 Μαρτίου 2003 ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ) σημαίνει διεθνή συναγερμό, καθώς η θνητότητα του SARS είναι υψηλότερη από τη γρίπη, αν και εξελίσσεται σε λιγότερο μεταδοτικό ιό έναντι εκείνης. Συγκεκριμένα, ο SARS ιχνηλατείται σε 32 χώρες, όπου καταγράφηκαν 5.000 κρούσματα και 916 θάνατοι (με μέσο όρο θνητότητας 10% και άρα 3-4 φορές υψηλότερη της «Ισπανικής Γρίπης»).

Δύο χρόνια αργότερα, το φθινόπωρο του 2005 τα διεθνή ΜΜΕ προτάσσουν στην ειδησεογραφία τη «Γρίπη των Πουλερικών Α (H5N1)» προκαλώντας παγκόσμιο

---

²² ο.π., σελ. 288

παροξυσμό, σε βαθμό που τα φαρμακευτικά εργαστήρια της Roche αδυνατούν να παράξουν ικανό αριθμό αντικών σκευασμάτων Tamiflu, διαθέτοντας την ευρεσιτεχνία. Ο φόβος μιας παγκόσμιας, σαρωτικής υγειονομικής κρίσης (αφού μερικές εκατοντάδες άτομα στον κόσμο κατέληξαν από τη γρίπη) καταλαμβάνει το Φεβρουάριο του 2006 ακόμη και τον Αντόνιο Φάουτσι, Διευθυντή του NIAID (National Institute of Allergy and Infectious Diseases), ο οποίος διαδηλώνει στη Βοστώνη, κρατώντας ανά χείρας ένα πλακάτ με τα δεινά της «Ισπανικής Γρίπης», ως διαρκής υπόμνηση των δεινών μιας επικείμενης πανδημίας.

Στην πραγματικότητα, η πρώτη πανδημία γρίπης του 21ου αιώνα σημειώνεται το 2009, όταν τον Απρίλιο του ίδιου έτους καταγράφονται τα πρώτα της κρούσματα στην μικρή μεξικανική πόλη Γκλόρια. Μέσα στην άνοιξη ο ιός A (H1N1), ίδιου δηλαδή τύπου με την «Ισπανική Γρίπη» επεκτείνεται στην Αμερική και προχωρά το καλοκαίρι στην εξάπλωσή του στην Ευρώπη και την Ασία. Με δεδομένη την υψηλή ταχύτητα μετάδοσής του, τον Ιούλιο του 2009, το ιστιτούτο Britain's Chief Medical Officer κάνει λόγο για 65.000 θύματα, ενώ μειώνει τον αριθμό των θυμάτων στα 1.000 σε νέα εκτίμησή του, τον Οκτώβριο. Το πρώτο, επιβεβαιωμένο κρούσμα στη Γαλλία καταγράφεται την 1η Ιουλίου του 2009, με την επιδημία να κλιμακώνεται τον Νοέμβριο και τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους. Κοινή συνισταμένη της Γρίπης του 2009 με αυτήν του 1918-1919 είναι η υψηλή θνητότητα σε νέους ενήλικες, ενώ οι επιβεβαιωμένοι θάνατοι ανήλθαν τελικά σε 18.500, αν και εκτιμάται πως πραγματικά ξεπέρασαν τους 150.000 παγκοσμίως.

Δέκα χρόνια μετά και με την πρώτη πανδημία του 21^{ου} αιώνα, αυτή του κορονοϊού COVID-19 σε εξέλιξη, η αναδρομή στις κυριότερες υγειονομικές κρίσεις της ανθρωπότητας (πανδημίες και επιδημίες), όπως επιχειρήθηκε στις προηγούμενες γραμμές του πρώτου κεφαλαίου αποσκοπεί πρωτίστως στην αναζήτηση εκείνων των παραγόντων, οι οποίοι μετέβαλαν αποφασιστικά τους παραδοσιακούς και μη, συντελεστές ισχύος. Η ριζική, αυτή, μεταβολή των συντελεστών ισχύος, όσες φορές σημειώθηκε διαχρονικά, κατέστησε την εκάστοτε πανδημία αναθεωρητική της διεθνούς τάξης, αφού η εμφάνιση και η εξάπλωση της νέας, κάθε φορά μολυσματικής ασθένειας ανέτρεπαν το υφιστάμενο status quo. Με την προϋπόθεση, βέβαια, ότι οι αλλαγές αυτές στο status quo υπήρξαν και θεμελιακού χαρακτήρα, οικοδομώντας δηλαδή ταυτόχρονα θεσμικά, οικονομικά και κοινωνικά τους πυλώνες μιας νέας,

διεθνούς τάξης, η οποία αντικατέστησε τον έως τότε γνωστό κόσμο και την ισορροπία ισχύος σε αυτόν.

Η αναζήτηση αυτής της συνθήκης, η οποία προσδίδει στην εκάστοτε πανδημία χαρακτήρα καταλύτη (ενίοτε στα όρια της «κοσμογονίας» του διεθνούς συστήματος), απαιτεί την εξέταση των πανδημιών στο ιστορικό συνεχές, καθώς ο αναθεωρητικός χαρακτήρας τους -όπου υφίσταται- δεν γίνεται αμέσως αντιληπτός και παρά την ικανή απόσταση χρόνου, ακόμη και σε εκείνες τις λίγες περιπτώσεις που πανθομολογείται.

Για το λόγο αυτό, στα επόμενα τρία κεφάλαια της παρούσας μελέτης επιχειρείται να αναζητηθούν αφενός οι αιτίες και αφετέρου το εύρος των μεταβολών στους συντελεστές ισχύος, σε συνάρτηση με τις τρεις κυρίαρχες θεωρίες των Διεθνών Σχέσεων (Ρεαλισμός, Φιλελευθερισμός, Κονστρουκτιβισμός), προκειμένου να αποτυπωθούν οι όποιες αλλαγές στο διεθνές σύστημα, ως αποτέλεσμα συνδεδεμένο με τις μεταβολές στους συντελεστές ισχύος που προκάλεσαν οι κατά καιρούς πανδημίες. Με πιο χαρακτηριστικό το παράδειγμα του «Μαύρου Θανάτου» (1347-1351), όπου ο αναθεωρητικός χαρακτήρας της πανδημίας αποτυπώνεται στην κατάρρευση όλων των δομών του Μεσαίωνα και την αντικατάστασή τους με νέες, ερευνητικό ζητούμενο στις επόμενες σελίδες θα αποτελέσει δηλαδή η τυχόν ανακατάταξη των δυνάμεων στο διεθνές σύστημα ως απόρροια της αλλαγής των συσχετισμών ισχύος, που επιφέρει η εκάστοτε πανδημία.

Κεφάλαιο Δεύτερο

Πανδημίες και Ρεαλισμός: Η δεσπόμενη ισχύς

*«Η ισχύς είναι σαν τον καιρό.
Όλα εξαρτώνται απ' αυτόν και μιλάνε γι' αυτόν,
αλλά ελάχιστοι τον καταλαβαίνουν».*

Joseph Nye

2.1 Ο κορονοϊός ως συντελεστής ισχύος

Το 2001 ο John Mearsheimer, ο «κήρυκας» του επιθετικού Ρεαλισμού στο έργο του - σταθμό για την επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων, με τίτλο «Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων» διακινδυνεύει μια πρόβλεψη για την παγκόσμια κατανομή ισχύος τον 21^ο αιώνα, επιλέγοντας -σχεδόν προφητικά- ως ημερομηνία εκπλήρωσης της «προφητείας» του, το έτος 2020.

«Πιστεύω ότι οι υπάρχουσες δομές ισχύος στην Ευρώπη και στη Βορειοανατολική Ασία δεν μπορούν να επιβιώσουν μέχρι το 2020» διατείνεται ο Mearsheimer²³, συμπεραίνοντας ότι το «πλέον επικίνδυνο σενάριο που μπορούν να αντιμετωπίσουν οι Ηνωμένες Πολιτείες στις αρχές του 21^{ου} αιώνα είναι αυτό στο οποίο η Κίνα εξελίσσεται σε δυνητικό ηγεμόνα στην Βορειοανατολική Ασία»²⁴. Κρίνοντας από το γεγονός ότι η ύπαρξη «πλανητικού ηγεμόνα» καθίσταται αδύνατη για τον «πατέρα» του επιθετικού Ρεαλισμού λόγω της μεσολάβησης του υγρού στοιχείου μεταξύ των ηπείρων, η κυριαρχία της Κίνας σε περιφερειακό επίπεδο φαντάζει περίπου ως νομοτέλεια. Η ταχεία άνοδος της Κίνας στο διεθνές σύστημα ισχύος, την οποία περιγράφει γλαφυρά ο Mearsheimer, προκύπτει κυρίως από την προβολή της οικονομικής της ισχύος σε στρατιωτική, με βασικό μοχλό ανάπτυξης τον αλματώδη ρυθμό εκσυγχρονισμού της παραγωγικής μηχανής της. Πλέον, η Κίνα ως η «πλουσιότερη μεγάλη χώρα του κόσμου, είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα χρησιμοποιήσει τον πλούτο της για να οικοδομήσει μια πανίσχυρη στρατιωτική μηχανή»²⁵, ακόμη και αν «βαρύ πυροβολικό» ή «αχίλλειος

---

²³ Mearsheimer, J., (2011). *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Αθήνα: Ποιότητα, σελ. 742.

²⁴ ο.π., σελ. 771.

²⁵ ο.π., σελ. 772.

πτέρνα» της στον 21^ο αιώνα αποδειχθεί κάτι τόσο μικροσκοπικό και αόρατο, όσο ένας ιός.

Η ανάγκη, ακόμη και αδιόρατη επί χρόνια, της Κίνας να προβάλλει την οικονομική και τεχνολογική της ευδαιμονία σε στρατιωτική ισχύ κινητροδοτείται από την ίδια τη δομή του διεθνούς συστήματος, του οποίου το Πεκίνο επιθυμεί να αποτελεί μέλος με τον «δικό του», όμως, αυταρχικό τρόπο. Αν και η Κίνα δεν στόχευσε ποτέ εθνικά στην μετάβασή της σε καθεστώς φιλελεύθερης δυτικής δημοκρατίας, ο αυτοκρατορικός δεσποτισμός της, που μεταφράστηκε αργότερα στον κομμουνιστικό αυταρχισμό, της επέτρεψαν τις τελευταίες δεκαετίες να «πλασαριστεί» με αξιώσεις για τις υψηλές θέσεις στην κατάταξη του διεθνούς συστήματος, παίζοντας παρόλα αυτά «με τους όρους του παιχνιδιού» που δεν είναι άλλοι από την επιδίωξη της ισχύος σε ένα κρατοκεντρικό σύστημα διεθνούς αναρχίας. «Για να μπορέσουν να επιβιώσουν τα κράτη σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα είναι αναγκασμένα να αναζητήσουν την ισχύ», σύμφωνα με τον Kenneth Waltz²⁶, εμπνευστή του δομικού Ρεαλισμού, ο οποίος ορίζει την ισχύ ως το κύριο μέσο άσκησης πολιτικής σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα. Η επικράτηση, άλλωστε, σε συνθήκες απόλυτου -και άναρχου- ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών κινητοποίησε και λόγω πολιτισμικού υπόβαθρου την Κίνα, δεδομένου ότι η ισχύς με όρους Νεορεαλισμού ορίζεται:

- ως ο έλεγχος των πόρων, π.χ. οικονομικών, στρατιωτικών (control over resources),
- ως ο έλεγχος επί της συμπεριφοράς των άλλων, π.χ. επιρροή (control over others),
- ως ο έλεγχος επί του αποτελέσματος, π.χ. επιτυχία – αποτυχία (control over outcomes),

με το Πεκίνο να αναπτύσσει τις τελευταίες δύο δεκαετίες τις προϋποθέσεις για μια νέα «ουράνια αυτοκρατορία», βασισμένη στα πλεονεκτήματα του χαμηλού κόστους παραγωγής και του αναρίθμητου εργατικού δυναμικού που διαθέτει, αγνοώντας την όποια επιβάρυνση στο ηπειρωτικό ή παγκόσμιο περιβαλλοντικό οικοσύστημα προκαλούσαν οι εκτεταμένες παρεμβάσεις της, όπως οι βιομηχανικοί ρύποι ή οι φαραωνικές αποψιλώσεις δασών στην Νοτιοανατολική Κίνα, εκδιώκοντας τελικά τις νυχτερίδες, ξενιστές μετέπειτα του κορονοϊού.

Ως συνέπεια και των παραπάνω, ενώ από το 2000 και εξής διάφορες επιδημίες γρίπης έκαναν ιδιαίτερα συχνά την εμφάνισή τους ανά την υφήλιο (ο SARS το 2003, η «Γρίπη

---

²⁶ Waltz, K., (2011). *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Αθήνα: Ποιότητα, σελ. 17.

των πτηνών» το 2006 και η «Μεξικανική» γρίπη το 2009), η ριζική αναδιάταξη των θέσεων των κρατών στο διεθνές σύστημα ως αποτέλεσμα μιας φονικής πανδημίας δεν είχε συμπεριληφθεί στην κορυφή της λίστας των άμεσων ή διεθνικών «απειλών» στις αρχές του 21^{ου} αιώνα από τα περισσότερα κράτη και τα Εθνικά Συμβούλια Ασφάλειάς τους. Παράλληλα, η όποια επιστημονική, ειδησεογραφική ή άλλη αναφορά στο ενδεχόμενο εξάπλωσης ενός φονικού ιού παγκοσμίως προέκυπτε συνήθως ως τμήμα του επιχειρησιακού βραχίονα κάποιας τρομοκρατικής ομάδας (δηλαδή ως μορφή ενός βιολογικού πολέμου ή μέσο βιοτρομοκρατίας), με σχετικές «προσομοιώσεις κινδύνου» να μελετώνται τα τελευταία χρόνια, κυρίως ως δυνητικές πρακτικές της ισλαμικής τρομοκρατίας, μένοντας μακριά από το ενδεχόμενο εμφάνισης μιας πανδημίας παγκόσμιας κλίμακας με αμιγώς «φυσικά», επιδημιολογικά αίτια, η οποία θα μπορούσε να κλυδωνίσει ακόμη και τις ελάχιστες σταθερές στο διεθνές σύστημα.

Επιπρόσθετα, η μετάφραση της τεχνολογικής, οικονομικής και εξαγωγικής ευημερίας της Κίνας με στρατιωτικούς όρους, σε συνέχεια και της παράδοσης της Σχολής του Ρεαλισμού, δέσποζε ως μονόδρομος στην κούρσα του παγκόσμιου ανταγωνισμού μεταξύ των Μεγάλων Δυνάμεων ήδη από την απαρχή του 21^{ου} αιώνα, όταν το διεθνές ενδιαφέρον άρχισαν να απορροφούν στρατηγικά, αλλά και ερευνητικά η 4^η Βιομηχανική Επανάσταση και η Τεχνητή Νοημοσύνη, με την Κίνα να ανοίγει έναν πρωτόγνωρο, για τα μέχρι πρότινος παγκόσμια δεδομένα, βηματισμό. Για να εξισορροπήσουν το γεωπολιτικό πλεονέκτημα που η Κίνα επιχειρεί να αποκτήσει - ιδίως στην Βορειοανατολική Ασία- υπερβαίνοντας την οικονομική και τεχνολογική ισχύ τους, οι ΗΠΑ ξεκίνησαν επί προεδρίας Τραμπ να εφαρμόζουν μέτρα οικονομικού πολέμου, τόσο απέναντι στο Πεκίνο, αλλά και σε συμμαχικές χώρες. Την ίδια περίοδο, η μεγάλη εικόνα της Ουάσιγκτον για την Κίνα (και στο Πεντάγωνο και στο Λευκό Οίκο) ήταν αυτή του «στρατηγικού ανταγωνιστή»²⁷ (strategic competitor), όπως αποδόθηκε στα συμφραζόμενα της στρατηγικής έκθεσης άμυνας των ΗΠΑ για το 2018, καταγράφοντας καθαρά την σφοδρή επιδείνωση στις διμερείς τους σχέσεις.

Ακόμη, όμως και για το δεσποτικό σύστημα οργάνωσης και διοίκησης της Κίνας, η ισχύς κάθε κράτους εξακολουθεί να υπολογίζεται από μια σειρά περιβαλλοντικών, διεθνών και εσωτερικών παραγόντων, τους οποίους έχει περιγράψει τον προηγούμενο αιώνα ο Robert Gilpin. Συγκεκριμένα, ως συντελεστές ισχύος παγκοσμίως λογίζονται

---

²⁷ Ρουμελιώτης, Π., (2020). *Ρήξη, ο πόλεμος της Τεχνητής Νοημοσύνης*, Αθήνα: Λιβάνης, σελ. 131.

οι συγκοινωνίες και οι επικοινωνίες, οι στρατιωτικές τεχνικές και η τεχνολογία, οι οικονομικοί παράγοντες (λχ. μέσα παραγωγής), η δομή του διεθνούς συστήματος και οι εσωτερικές πηγές της αλλαγής, επηρεάζοντας καθοριστικά την κατάταξη των κρατών στο διεθνές σύστημα²⁸. Με αυτά τα δεδομένα, η «κινεζική ιθαγένεια» του COVID-19 (αφού πρωτοεμφανίστηκε στην Ουχάν της Κίνας), παρόλο που αυτός απέκτησε διεθνή «υψηκότητα» στη συνέχεια, δεν προκάλεσε από την πρώτη στιγμή της εμφάνισής του γενικό συναγερμό στις διεθνείς αγορές, αναφορικά με τις πιθανές συνέπειές του στην μέχρι τότε γνωστή ιεραρχία του διεθνούς συστήματος, παρότι η επιβράδυνση στην παγκόσμια οικονομία λόγω της πανδημίας κατέστη ευθέως συγκρίσιμη με αυτή του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Επιπρόσθετα, μετά το αρχικό σοκ, η διεθνολογική αναζήτηση για την επόμενη ημέρα της πανδημίας άρχισε να εντείνεται, όταν τους πρώτους μήνες του 2020 προτάθηκε διεθνώς η λύση του γενικού «απαγορευτικού» (lockdown) ως το πλέον ενδεδειγμένο μέτρο περιορισμού της διασποράς του ιού. Σύμφωνα με τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), μέχρι τον Ιούνιο του 2020 ο ιός είχε επεκταθεί σχεδόν σε όλες τις χώρες του πλανήτη, προκαλώντας την πρωτόγνωρη βιοπολιτική εμπειρία μιας παγκόσμιας καραντίνας. Σε ειδική έκθεσή του, μάλιστα, στις 16 Ιουνίου 2020, με τίτλο «Ο εδαφικός αντίκτυπος του COVID-19: Διαχείριση της κρίσης σε όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης»²⁹, ο ΟΟΣΑ επισημαίνει πως «πέρα από την υγεία και την ανθρώπινη τραγωδία του κορονοϊού, αναγνωρίζεται πλέον ευρέως ότι η πανδημία πυροδότησε την πιο σοβαρή οικονομική κρίση ενός αιώνα», μεταβάλλοντας το φάκο θέασης του κορονοϊού COVID-19 από αμιγώς υγειονομικό, σε δημοσιονομικό και κατ' επέκταση γεωπολιτικό ταυτόχρονα.

Αυτή η αλλαγή αναλυτικής βαθμίδας, σε συνδυασμό με την επιβράδυνση της οικονομίας των περισσότερων χωρών -εξαιτίας και του «απαγορευτικού»- δεν άγγιξε στον ίδιο βαθμό και με την ίδια διάρκεια τους συντελεστές ισχύος όλων των ισχυρών κρατών, με πρώτη την Κίνα. Παρότι αποτέλεσε τη γεωγραφική αφετηρία εμφάνισης

---

²⁸ Gilpin, R., (2007). *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, Αθήνα: Ποιότητα, σελ. 184.

²⁹ OECD, (2020 November 11). *The territorial impact of COVID-19: Managing the crisis across levels of government*. Ανακτήθηκε 28 Νοεμβρίου 2020, από: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=128_128287-5agkkojaaa&title=The-territorial-impact-of-covid-19-managing-the-crisis-across-levels-of-government

της πανδημίας, αφενός η Κίνα και αφετέρου χώρες-δορυφόροι της στην Νοτιοανατολική Ασία (όπως η Νότια Κορέα) φάνηκε να αφήνουν γρήγορα πίσω τους καταγιστικούς ρυθμούς μετάδοσης της νόσου, επιστρέφοντας στην κανονικότητα της εκρηκτικής, οικονομικής τους ανάπτυξης. Ενδεικτικά, η κινεζική οικονομία σημείωσε άνοδο της τάξης του 4,9% το τρίμηνο Ιουλίου – Σεπτεμβρίου (το δεύτερο τρίμηνο του 2020), σε σύγκριση με τους ίδιους μήνες πέρυσι, σύμφωνα με τους *New York Times*³⁰, ξεπερνώντας μέσα σε λιγότερους από έξι μήνες το «μετατραυματικό στρες» του κορονοϊού. Η ταχεία, ωστόσο, επαναφορά της Κίνας στην προ πανδημίας αναπτυξιακή κατάσταση δεν τις συμπαρέσυρε, ούτε υπήρξε αυτονόητη για τις υπόλοιπες «Μεγάλες Δυνάμεις», καθώς οι Ηνωμένες Πολιτείες μετρούν περισσότερα από 12 εκατομμύρια κρούσματα κορονοϊού (σ.σ. αριθμός -ρεκόρ που καταγράφηκε το Σάββατο 21 Νοεμβρίου 2020)³¹, με τους νεκρούς να υπερβαίνουν τις 255.000 σε παναμερικανικό επίπεδο, ενώ οι ειδικοί προειδοποιούν συστηματικά τις Αρχές για «δύσκολο χειμώνα».

Πέρα από τις ανθρώπινες απώλειες, οι πρώτες δημοσιονομικές επιπτώσεις στην εθνική οικονομία των ΗΠΑ λόγω πανδημίας, όπως αυτές προδιαγράφονται από τον ΟΟΣΑ, μοιάζουν αρκετά ανησυχητικές, καθώς τα πρωτογενή στοιχεία από 46 πολιτείες καταδεικνύουν υποχώρηση των φορολογικών εσόδων κατά 49% τον Απρίλιο του 2020, σε σχέση με ένα χρόνο νωρίτερα, ενώ οι φόροι εισοδήματος προσωπικού μειώθηκαν κατά 63%, οι φόροι επί των πωλήσεων κατά 15,8% και οι φόροι εισοδήματος των επιχειρήσεων κατά 63%. Με αυτά τα δεδομένα, υπολογίζεται ότι πόλεις, κωμοπόλεις και χωριά των ΗΠΑ θα βρεθούν αντιμέτωπα με ένα έλλειμμα στον ομοσπονδιακό προϋπολογισμό ύψους 360 δισεκατομμυρίων δολαρίων από το 2020 έως το 2022, εξαιτίας της τοπικής οικονομικής παρακμής που θα προκαλέσει μοιραία η πανδημία του κορονοϊού. Στην απόπειρα ισοσκελισμού του ελλείμματος, μια βαλβίδα εξάερωσης θα μπορούσαν να αποτελέσουν περικοπές σε κρίσιμες υπηρεσίες της δημόσιας ασφάλειας, στα πάρκα και την αναψυχή, αλλά και σε αμοιβές και θέσεις εργασίας,

---

³⁰Bradsher, K., (2020, October 18). With Covid-19 Under Control, China's Economy Surges Ahead, *New York Times*. Ανακτήθηκε 8 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.nytimes.com/2020/10/18/business/china-economy-covid.html>

³¹ Γεωργακόπουλος, Σ., (2020, Νοέμβριος 22). Πανδημία: Κρίσιμοι οι επόμενοι μήνες για τις ΗΠΑ, *Deutsche Welle*. Ανακτήθηκε 24 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.capital.gr/diethni/3497176/pandimia-krisimoi-oi-epomenoi-mines-gia-tis-ipa>

μεταβάλλοντας, ωστόσο, άρδην τη δυναμική των επενδύσεων σε υποδομές (δηλαδή μια κεϋνσιανής κατεύθυνσης πολιτική), σύμφωνα με τους αναλυτές του Οργανισμού.

2.2. Προς έναν δεύτερο Ψυχρό Πόλεμο;

Με αυτά τα δεδομένα, η φαινομενική³², αυτή επιβράδυνση της οικονομίας των ΗΠΑ εξαιτίας του κορονοϊού, σε αντιδιαστολή με τα ισχυρά αντανakλαστικά επανόδου της κινεζικής οικονομίας εντείνει το διεθνή προβληματισμό αναφορικά με την περαιτέρω όξυνση των διμερών σχέσεων ΗΠΑ -Κίνας στην μετά την πανδημία εποχή, πιθανότητα ιδωμένη και υπό την οπτική της «παγίδας του Θουκυδίδη». Συγκεκριμένα, «όταν μια ανερχόμενη δύναμη απειλεί να εκτοπίσει την κυρίαρχη δύναμη, θα πρέπει να ενεργοποιείται ένας συναγερμός: κίνδυνος ενόψει», είναι το επιχείρημα, το οποίο συνοψίζει το περιεχόμενο της «Θουκυδίδειας παγίδας». Μιλώντας για το αν και κατά πόσο μπορούν οι ΗΠΑ και η Κίνα να αποφύγουν την «παγίδα», ο Graham Allison τοποθετεί στο επίκεντρο της απάντησής του το επίπεδο του «τεκτονικού δομικού στρες», το οποίο καλούνται να τιθασεύσουν Πεκίνο και Ουάσιγκτον, με ζητούμενο την οικοδόμηση μιας ειρηνικής μεταξύ τους σχέσης, πριν την παραμικρή υποψία περί πανδημίας. Με δεδομένο, μάλιστα, ότι ο απερχόμενος Πρόεδρος των ΗΠΑ, Ντόναλντ Τραμπ ιεράρχησε στο συλλογικό αμερικανικό ασυνείδητο την πανδημία ως τη «χειρότερη επίθεση» εναντίον της χώρας του, αντιπαραβάλλοντάς την με την επίθεση στο Περλ Χάρμπορ ή αυτήν της 11^{ης} Σεπτεμβρίου³³ κατά την προεκλογική του εκστρατεία για τη φετινή, Προεδρική εκλογή και αποδίδοντας την αποκλειστική ευθύνη για την εξάπλωση του κορονοϊού στο Πεκίνο, η «αξιολόγηση» Τραμπ αυξάνει κατακόρυφα -και εντελώς απότομα- τα επίπεδα της έντασης μεταξύ των δύο χωρών.

Σηκώνοντας το γάντι της Ουάσιγκτον, ο υπουργός Εξωτερικών της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας, Ουάνγκ Γι επικαιροποίησε αιφνίδια την απειλή ενός νέου «Ψυχρού Πολέμου», δηλώνοντας³⁴ προς τις ΗΠΑ πως «έχει φτάσει η στιγμή που η

---

³² Καθώς η πανδημία βρίσκεται μέχρι αυτήν την ώρα σε πλήρη εξέλιξη, επηρεάζοντας ταυτόχρονα διαφορετικά επίπεδα της διεθνούς και εθνικής πολιτικής, τόσο τα οικονομικά στοιχεία από το ΔΝΤ, αλλά και τα νέα δεδομένα από τη διαμόρφωση της ισοτιμίας PPP μεταξύ ΗΠΑ και Κίνας τελούν υπό συνεχή επικαιροποίηση, λόγω και της παγκόσμιας, οικονομικής κρίσης που φαίνεται να επίκειται εξαιτίας της πανδημίας.

³³ Μποζανίνου, Τ., (2020, Μάιος 12). Ο κορωνοϊός πυροδοτεί ψυχρό πόλεμο ΗΠΑ – Κίνας, *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε 9 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.tovima.gr/2020/05/12/world/o-koronoios-pyrodotei-psyxro-polemo-ipa-kinas/>

³⁴ Αναστασοπούλου, Ε., (2020, Μάιος 25). Ο κορωνοϊός «φυτίλι» ανάμεσα σε ΗΠΑ και Κίνα, *Deutsche Welle*. Ανακτήθηκε 9 Νοεμβρίου, 2020 από <https://www.dw.com/el/%CE%BF-%CE%BA%CE%BF%CF%81%CF%89%CE%BD%CE%BF%CF%8A%CF%8C%CF%82->

χώρα θα πρέπει να εγκαταλείψει τις ανεκπλήρωτες επιθυμίες της να αλλάξει την Κίνα ή να εμποδίσει τα 4 δις Κινέζους στην πορεία τους προς τον εκσυγχρονισμό». Στην ραγδαία επιδείνωση του δομικού στρες μεταξύ ΗΠΑ και Κίνας συνηγορούν κατά τον Allison και αυτές καθ' εαυτές οι προσωπικότητες των ηγετών των δύο χωρών, καθώς αμφότεροι ο Πρόεδρος των ΗΠΑ, Ντόναλντ Τραμπ, αλλά και ο Πρόεδρος της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας, Σι Τζινπίνγκ προσωποποιούν τη «βαθύτερη φιλοδοξία της χώρας τους για εθνικό μεγαλείο», εκλαμβάνοντας την «άλλη» μεγάλη δύναμη ως το κάθε φορά εμπόδιο για την εκπλήρωση του «αμερικανικού» ή του «κινεζικού ονείρου» αντίστοιχα.

Εξετάζοντας όλες τις πτυχές των σινο-αμερικανικών σχέσεων, ο Allison υποστηρίζει πως «ο κόσμος δεν έχει ξαναζήσει ποτέ μια τόσο γρήγορη τεκτονική μετατόπιση της παγκόσμιας ισορροπίας ισχύος όπως αυτή που προκάλεσε η άνοδος της Κίνας»³⁵, καθώς η τελευταία έχει ήδη ξεπεράσει τις ΗΠΑ (με βάση την Ισοτιμία Αγοραστικής Δύναμης -Purchasing Power Parity), με αποτέλεσμα το Πεκίνο να συνεισφέρει σήμερα το 18% του παγκόσμιου ΑΕΠ³⁶ ετησίως, ποσοστό που δεν υπερέβαινε το 2% το 1980, κλονίζοντας τη θέση των ΗΠΑ στην κορυφή του διεθνούς συστήματος. Συνδυάζοντας ταυτόχρονα οικονομία και στρατό, το μοντέλο εκθετικής ανάπτυξης της Κίνας τελεί υπό την ερμηνευτική της Γεωοικονομίας, δηλαδή της χρήσης οικονομικών εργαλείων για την επίτευξη γεωπολιτικών στόχων. Υπό αυτό το πρίσμα, η Κίνα «ασκεί εξωτερική πολιτική κυρίως μέσω της οικονομίας, γιατί μπορεί να το κάνει»³⁷, όπως και στην περίπτωση αποστολής υγειονομικού υλικού σε πολλές χώρες του πλανήτη με την ταυτοποίηση της κινεζικής προέλευσης του COVID-19, χωρίς καμία περαιτέρω επιβάρυνση για τους παραλήπτες, κατά την πρώτη φάση της πανδημίας.

Με νωπό το παράδειγμα της επιδημίας του SARS το 2003 και την έξαρση του ιού Έμπολα στην Αφρική το 2014, ο Allison υπεραμύνεται ακόμη της πολυμερούς συνεργασίας για ζητήματα υγειονομικών κρίσεων, προτάσσοντας τη διμερή ανταλλαγή πληροφοριών, την εμβάθυνση της λειτουργίας των διεθνών οργανισμών, αλλά και την

[%CF%86%CF%85%CF%84%CE%AF%CE%BB%CE%B9-
%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CE%BC%CE%B5%CF%83%CE%B1-%CF%83%CE%B5-
%CE%B7%CF%80%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-
%CE%BA%CE%AF%CE%BD%CE%B1/a-53555031](#)

³⁵Allison, G., (2020). *Σε τροχιά πολέμου. Μπορούν ΗΠΑ και Κίνα να αποφύγουν την παγίδα του Θουκυδίδη*; Αθήνα: Πεδίο,σελ.25.

³⁶ ο.π. σελ. 40.

³⁷ ο.π. σελ. 50.

ανάδειξη παγκόσμιων προδιαγραφών για τις τέσσερις τουλάχιστον «υπερ-απειλές» του 21^{ου} αιώνα, δηλαδή την πυρηνική αναρχία, την παγκόσμια τρομοκρατία (ειδικά με την μορφή ισλαμιστών τρομοκρατών) και την κλιματική αλλαγή. Ακόμη και αν η κατάκτηση του «αμερικανικού» ή του «κινεζικού ονείρου» εσωκλείει όλα τα εθνικά, ζωτικά συμφέροντα, ο ίδιος εκτιμά πως οι «υπερ-απειλές» συνεχουν περισσότερο τις δύο παγκόσμιες δυνάμεις, σε σχέση με τις αγεφύρωτες, μεταξύ τους, διαφορές. «Η κρίση του COVID-19 είναι μια αμοιβαία απειλή που ούτε η Κίνα, ούτε οι Ηνωμένες Πολιτείες μπορούν να λύσουν μονομερώς. Ακόμα κι αν η Κίνα επιτύχει να μειώσει τα κρούσματα COVID-19 εντός της χώρας, θα μπορούσαν να εμφανιστούν περισσότερα κύματα του ιού από τις διεθνείς ταξιδιωτικές και οικονομικές δραστηριότητες»³⁸, καταλήγει.

Στην προοπτική της αναβίωσης ενός νέου Ψυχρού Πολέμου μεταξύ ΗΠΑ και Κίνας εξαιτίας της πανδημίας συνηγορεί και ο ακαδημαϊκός Henry Kissinger, υπέρμαχος του κλασικού Ρεαλισμού στις διεθνείς σχέσεις, προειδοποιώντας τον νεοκλεγέντα Πρόεδρο των ΗΠΑ, Τζο Μπάιντεν να αποκαταστήσει γρήγορα τις γραμμές επικοινωνίας με την κινεζική πλευρά, καθώς η Αμερική και η Κίνα στρέφονται όλο και περισσότερο προς την αντιπαράθεση και «διεξάγουν τη διπλωματία τους με αντιπαράθεση»³⁹. «Εκτός αν υπάρχει κάποια βάση για συνεργασία, ο κόσμος θα καταλήξει σε καταστροφή συγκρίσιμη με τον “Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο» υποστηρίζει ο Kissinger και αποτιμά ως εξαιρετικά σημαντικό η κάθε πλευρά να κατανοήσει τις ευαισθησίες της άλλης, όπως την αξία της υπεράσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για τις ΗΠΑ.

Χωρίς νικητή, ωστόσο, θα εξελιχθεί η διεγκυστίνδα της πανδημίας μεταξύ των ΗΠΑ και της Κίνας εξηγεί ο πρώην Πρωθυπουργός της Αυστραλίας, Kevin Rudd, στο περιοδικό *Foreign Affairs* και περιγράφει πως «παρά τις προσπάθειες των ιδεολογικών πολεμιστών στο Πεκίνο και στην Ουάσιγκτον, η άβολη αλήθεια είναι ότι η Κίνα και οι

---

³⁸ Graham, A., (2020, April 22). In War Against Coronavirus: Is China Foe – or Friend?, *The National Committee on United States-China Relations, Inc.* Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.ncuscr.org/event/war-against-coronavirus> και Graham, A., & Li, C., (2020, March 27). In War Against Coronavirus: Is China Foe – or Friend?, *The National Interest*. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://nationalinterest.org/feature/war-against-coronavirus-china-foe%E2%80%94friend-138387>

³⁹ Martin, P., (2020, November 16). Kissinger Warns Biden of U.S.-China Catastrophe on Scale of WWI, *Bloomberg*. Ανακτήθηκε 28 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-11-16/kissinger-warns-biden-of-u-s-china-catastrophe-on-scale-of-wwi>

ΗΠΑ θα βγουν σημαντικά λαβωμένες από αυτή την κρίση. Από τα ερείπια δεν θα προκύψει ούτε μια νέα Pax Sinica ούτε μια ανανεωμένη Pax Americana». Και με τις δύο υπερδυνάμεις λαβωμένες, «δεν υπάρχει “διαχειριστής του συστήματος”, για να δανειστώ την φράση του Joseph Nye, για να διατηρήσει το διεθνές σύστημα σε αναρχία» επισημαίνει ο ίδιος και προβλέπει πως η διεθνής τάξη θα μετασχηματιστεί «προς μια διεθνή αναρχία στα πάντα, από την παγκόσμια ασφάλεια έως το εμπόριο και τον χειρισμό της πανδημίας. Καθώς κανένας δεν κάνει σήμερα τον τροχονόμο, διάφορες μορφές κατάφωρου εθνικισμού αντικαθιστούν την τάξη και τη συνεργασία». Η μετά την πανδημία εποχή, ωστόσο, δεν θα συνιστά αδιαίρετη συνέχεια της προηγούμενης τάξης πραγμάτων υποστηρίζει ο Fareed Zakaria⁴⁰, καθώς «η παλιά τάξη- στην οποία οι μικρές ευρωπαϊκές χώρες ενεργούν ως παγκόσμιες βαρέων βαρών, ενώ μεγαθήρια όπως η Κίνα και η Ινδία εξαιρούνται από τις πρώτες θέσεις των παγκόσμιων θεσμών- δεν μπορεί να διατηρηθεί». «Στην Κίνα θα πρέπει να δοθεί μια θέση στο τραπέζι και να ενσωματωθεί πραγματικά στις δομές λήψης αποφάσεων, αλλιώς θα ανεξαρτητοποιηθεί και θα δημιουργήσει μονομερώς τις δικές της νέες δομές και συστήματα», σημειώνει ο ίδιος, καθώς διαπιστώνει ότι «η Κίνα ανεβαίνει, αλλά αντιμετωπίζει μια σειρά εσωτερικών προκλήσεων, από τη δημογραφική παρακμή έως τα βουνά του χρέους».

Για αρκετούς αναλυτές η Κίνα εξακολουθεί να παραμένει αινιγματικός εταίρος και απρόβλεπτος ανταγωνιστής στη διεθνή σκηνή και εν μέσω πανδημίας, εκτιμώντας ότι η παρούσα υγειονομική κρίση θα αποτελέσει μια παρενθετική στάση, σε μια πορεία τουλάχιστον 100 ετών, την οποία έχει χαράξει το Πεκίνο στοχεύοντας στην κορυφή του διεθνούς συστήματος. «Δύναμη μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα, στην άκρη της διεθνούς σκηνής στον 20ο αιώνα, η Κίνα βασίζεται στον παρόντα αιώνα για να καθιερώσει την επιστροφή της χαμένης της ισχύος. Αν και είναι αναμφισβήτητα σε καλό δρόμο, έχει ακόμα πολλή διαδρομή μπροστά της»⁴¹ αναφέρει σχετικά η Stephanie Bessiere, παρατηρώντας ότι η Κίνα έχει δρομολογήσει μια συγκεκριμένη διαδρομή

---

⁴⁰ Zakaria, F., (2020). Ο νέος φόβος για την Κίνα, Γιατί η Αμερική δεν πρέπει να πανικοβληθεί σχετικά με τον πιο πρόσφατο αμφισβητία της, *Foreign Affairs, The Hellenic Edition*, Τεύχος 64, σελ. 65.

⁴¹ Bessiere, S., (2005). *Η Κίνα στην αυγή του 21ου αιώνα, η επιστροφή μιας δύναμης*;, Αθήνα: Κέδρος, σελ. 219.

ανόδου, στην οποία «τα εξαιρετικά οικονομικά αποτελέσματα συνοδεύονται, πράγματι, από οικονομικές και πολιτικές προκλήσεις του ίδιου μεγέθους».

Ταυτόχρονα, «πολλοί αναλυτές της αγοράς κρίνουν πως η Κίνα δεν θα χάσει τη θέση της ως «ατμομηχανής» της παγκόσμιας οικονομίας. Ενδέχεται ο κορονοϊός να βλάψει μόνον εν μέρει τη βιομηχανική της ισχύ, αλλά κατά βάση θα παραμείνει κορυφαία δύναμη τουλάχιστον σε ορισμένους τομείς»⁴². «Θα υπάρξουν αλλαγές, αλλά σε γενικές γραμμές η δομή θα παραμείνει η ίδια» σχολίασε στην Deutsche Welle ο Μόρις Κοέν, Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Wharton School των ΗΠΑ.

2.3 Επιστρέφοντας στο έθνος – κράτος

Στον αντίποδα, ο ισχυρός ανταγωνισμός που σοβεί τα τελευταία χρόνια ανάμεσα στις δύο χώρες (ΗΠΑ- Κίνα) με τη μορφή οικονομικού πολέμου και κύρια όπλα του εκδοχές του εμπορικού προστατευτισμού, εκλαμβάνοντας ακόμη και δομικά χαρακτηριστικά ενός νέου «Ψυχρού Πολέμου» («Ψυχρός Πόλεμος 2.0» κατά κάποιους αναλυτές), ανατροφοδοτήθηκε απότομα από την πανδημία του κορονοϊού, αυξάνοντας την πίεση, εσωτερική και εξωτερική, για την υπεράσπιση των εθνικών ζωτικών συμφερόντων της κάθε χώρας.

Η εκδήλωση της πανδημίας, ακόμη και αν αρχικά έγινε εξαρχής αντιληπτή ως «ασύμμετρη απειλή» διεθνών διαστάσεων, οδήγησε θριαμβευτικά στην επαναθεώρηση του κρατικού δρώντα ως κυρίαρχης μονάδας του διεθνούς συστήματος, με τις ηγεσίες κάθε κράτους να πασχίζουν με κάθε τρόπο (συχνά και με αθέμιτους) να εξυπηρετήσουν τις υγειονομικές και κατ' επέκταση οικονομικές και κοινωνικές ανάγκες των πολιτών τους, προκειμένου να μην υποχωρήσουν ως προς την ισχύ τους στο διεθνές σύστημα. Η αφινίδια στροφή 180 μοιρών προς ένα κρατοκεντρικό σύστημα διαχείρισης ad hoc της πανδημίας (φτάνοντας μέχρι του σημείου των ισχυρισμών περί κατασκοπείας και υποκλοπής υγειονομικού υλικού⁴³) μεταξύ των ισχυρότερων κρατών, ανέσυρε στην επιφάνεια την αέναη μάχη στην αρένα για τη διεκδίκηση της παγκόσμιας

---

⁴² Μηνακάκης, Β., (2020). *Μετά την πανδημία COVID-19, τι είδους κόσμο θέλουμε*; Αθήνα: ΚΨΜ, σελ. 213.

⁴³ BBC, (2020, April 4). Coronavirus: US accused of 'piracy' over mask 'confiscation'. Ανακτήθηκε 11 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.bbc.com/news/world-52161995> και Gehrke, L., (2020, April 3). Berlin accuses US of 'piracy' over face masks. Ανακτήθηκε 11 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.politico.eu/article/berlin-accuses-us-of-piracy-over-coronavirus-face-masks-diverted-from-germany-to-us/>

πρωτοκαθεδρίας, αλλά και τη χρήση όλων των πρόσφορων μέσων για την προώπιση των εθνικών συμφερόντων.

Η σχεδόν ανταντακλαστική, αυτή, πρακτική, η οποία καταγράφηκε από τις πρώτες κιόλας ημέρες της πανδημίας, με στόχο την εξασφάλιση όσο το δυνατόν περισσότερων υγειονομικών πόρων (ακόμη και με την απειλή της ισχύος) σηματοδότησε την ολική επαναφορά του κρατοκεντρικού συστήματος, ανάγοντας τελικά σε διαχρονικές και αδιαμφισβήτητες σταθερές της διεθνούς τάξης τις Συνθήκες της Βεστφαλίας. «Κάθε λίγα χρόνια, λόγιοι και αναλυτές εκτιμούν ότι ο ρόλος των κρατών στις παγκόσμιες υποθέσεις γίνεται όλο και λιγότερο σημαντικός και άλλοι δρώντες ή κοινωνικές δυνάμεις (π.χ. Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, πολυεθνικές επιχειρήσεις, η διεθνής τρομοκρατία, οι παγκόσμιες αγορές κτλ.) υποσκάπτουν την κρατική κυριαρχία και σπρώχνουν το κράτος προς τον κάλαθο της ιστορίας. Όταν αναδεικνύονται νέοι κίνδυνοι όμως, οι άνθρωποι στρέφονται πριν από κάθε τι άλλο στις εθνικές κυβερνήσεις για προστασία» παρατήρησε στο *Foreign Policy* ο Stephen Walt⁴⁴, καθηγητής Διεθνών Σχέσεων στο Χάρβαρντ θεωρητικός του Ρεαλισμού, συμπεραίνοντας ότι μετά την πανδημία του COVID-19 ο πλανήτης θα είναι «λιγότερο ανοιχτός, ευημερών και δωρεάν» για τους κατοίκους του.

Την πεποίθηση ότι η πανδημία του κορονοϊού θα αποτελέσει τομή στη θεσμοθετημένη διεθνή τάξη διατύπωσε από τους πρώτους μήνες εκδήλωσής της ο Henry Kissinger. Με τίτλο «The Coronavirus Pandemic Will Forever Alter the World Order»⁴⁵ («Η πανδημία του κορονοϊού θα αλλάξει για πάντα την παγκόσμια τάξη»), ο Kissinger επισημαίνει πως οι ηγέτες αντιμετωπίζουν σε μεγάλο βαθμό την πανδημική κρίση σε εθνικό επίπεδο στην προοπτική μιας κρατοκεντρικής λογικής, αλλά τα καταστροφικά αποτελέσματα του ιού δεν γνωρίζουν σύνορα. Επιπρόσθετα, ο πρώην επικεφαλής της αμερικανικής διπλωματίας υποστηρίζει πως «όταν τελειώσει η πανδημία, οι θεσμοί πολλών κρατών θα θεωρηθούν αποτυχημένοι. Το αν αυτή η θέση είναι αντικειμενική

---

⁴⁴Walt, S., (2020, March 20). How the World Will Look After the Coronavirus Pandemic, *Foreign Policy*. Ανακτήθηκε 25 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://foreignpolicy.com/2020/03/20/world-order-after-coronavirus-pandemic/>

⁴⁵ Kissinger, H., (2020, April 3). The Coronavirus Pandemic Will Forever Alter the World Order, *The Wall Street Journal*. Ανακτήθηκε 25 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.henrykissinger.com/articles/the-coronavirus-pandemic-will-forever-alter-the-world-order/>

δεν έχει κάποια σημασία. Η πραγματικότητα είναι ότι ο κόσμος δεν θα είναι ποτέ πια αυτός που ήταν, μετά τον κορωνοϊό. Με το να διαφωνούμε τώρα για το παρελθόν απλά καθιστά δυσκολότερο να κάνουμε αυτό που πρέπει» και καλεί τις ΗΠΑ να αναλάβουν πρωτοβουλίες (υπενθυμίζοντας ως πρότυπα το «Marshall Plan» και «Manhattan Project»), για την υπεράσπιση της διεθνούς φιλελεύθερης τάξης, καθώς η πανδημία πυροδοτεί «έναν αναχρονισμό, μία αναβίωση της πόλης με τα προστατευτικά τείχη σε μια εποχή που η πρόοδος εξαρτάται απολύτως από το παγκόσμιο εμπόριο και την μετακίνηση των ανθρώπων». Η παγκόσμια στροφή στην κρατοκεντρική διοίκηση ως μέσο προάσπισης των εθνικών συμφερόντων, αλλά και της δημόσιας υγείας του πληθυσμού της εκάστοτε χώρας πηγάζει αναγκαστικά από τα εθνικά μέτρα πρόληψης και διαχείρισης της κατάστασης, τα οποία λαμβάνονται στη διάρκεια της πανδημίας. Με δεδομένο ότι το εκάστοτε κράτος, επιστρέφοντας στην ισχύ του «Λεβιάθαν», αποφασίζει τους κανόνες και θέτει τους περιορισμούς (λχ. καραντίνα) απέναντι στην πανδημία, κινητοποιεί τον μηχανισμό πολιτικής προστασίας, περιθάλλει όσους νοσούν από τον ιό και καθοδηγεί με ειδικό επιστημονικό δυναμικό τον υπόλοιπο πληθυσμό προλαμβάνοντας την μόλυνσή του, καθιστά εν τοις πράγμασι το κράτος το επίκεντρο της πρωτογενούς δράσης για την αντιμετώπιση της πανδημίας.

Ο πρωτεύων ρόλος του κράτους στην αντιμετώπιση του κορωνοϊού στο υγειονομικό, το κοινωνικό και το οικονομικό σκέλος αποτυπώθηκε στη θέση περί πλήρους στροφής της παγκόσμιας ιστορίας στην αφετηρία της Βεστφαλίας, η οποία βρήκε αρκετούς θιασώτες στη διεθνή συζήτηση περί του τέλους της παγκοσμιοποίησης, ως συνέπεια της πανδημίας του COVID-19. Πολύ νωρίς για να αποτιμηθεί το παγκόσμιο αποτύπωμα του κορωνοϊού στη διεθνή φιλελεύθερη τάξη, είναι, ωστόσο, εμφανή κάποια ψήγματα απομονωτισμού των Μεγάλων Δυνάμεων (Κίνας, Ρωσίας, Ινδίας, ΗΠΑ) εξαιτίας της μετατόπισής τους στην αποτελεσματική διαχείριση εσωτερικών τους ζητημάτων, τα οποία αναδείχθηκαν στην κορυφή της εθνικής ατζέντας κατά τη διάρκεια της μάχης με τον COVID-19. Η ζήτηση, ωστόσο, για εθνικές πολιτικές στη σκιά μιας πανδημίας, αν και είναι η υψηλότερη της τελευταίας τριακονταετίας, δεν είναι βέβαιο ότι θα διατηρηθεί και μακροπρόθεσμα⁴⁶, υποστηρίζει ο Dr. Andrey

---

⁴⁶ Dr. Kortunov, A., (2020, August 15). The Mirages of Westphalia, *Modern Diplomacy*. Ανακτήθηκε 15 Οκτωβρίου, 2020 από: <https://moderndiplomacy.eu/2020/08/15/the-mirages-of-westphalia/>

Kortunov, Director General of the Russian International Affairs Council, καθώς εκτιμά πως η όποια απομόνωση των ισχυρών κρατών δεν θα αποτελέσει θανατηφόρο πλήγμα στην παγκόσμια ή την περιφερειακή σταθερότητα.

Κεφάλαιο Τρίτο

Πανδημίες και Φιλελευθερισμός: Μετα-βολές στη διεθνή τάξη

«Η ιστορία θα μας κρίνει ως παγκόσμια κοινότητα»

Antonio Fauci

3.1 Το τέλος της Μεταψυχροπολεμικής εποχής;

Βασικό ζητούμενο, εκτός από την αναζήτηση της τελικής μορφής και του βαθμού λειτουργικότητας που θα εκλάβουν οι σινο-αμερικανικές σχέσεις μετά την πανδημία του COVID-19, παραμένει η επίδραση του κορονοϊού στην μεταψυχροπολεμική διεθνή τάξη, αυτή δηλαδή που αναδείχθηκε μετά την πτώση του υπαρκτού Σοσιαλισμού, οδηγώντας σε πρώτη φάση σε έναν μονοπολικό κόσμο υπό την ηγεμονία των ΗΠΑ και ακολούθως τα τελευταία χρόνια σε μια πολυπολική ισορροπία ισχύος, λόγω της οικονομικής και τεχνολογικής ανόδου της Κίνας και των χωρών της Νοτιοανατολικής Ασίας. Υπό αυτό το πρίσμα, η παγκόσμια αναζήτηση περιστρέφεται γύρω από υποθέσεις εργασίας και αναζητήσεις, όπως λόγου χάρη εάν ο κορονοϊός θα αποτελέσει το «τέλος της Ιστορίας» για το τρέχον status quo του διεθνούς συστήματος, λειτουργώντας ως καταλύτης για την ανάδυση μιας νέας διεθνούς τάξης, ή αν ο κόσμος θα οδηγηθεί στην επικράτηση της διεθνούς αναρχίας με ενισχυμένο το ρόλο των κρατικών δρώντων, αδυνατίζοντας τις δομές της διεθνούς οργάνωσης, παρότι «η απουσία μόνιμων συμμάχων εξηγεί γιατί το διεθνές σύστημα είναι σε τελευταία ανάλυση ένας κόσμος όπου ο καθένας κοιτάει να βοηθήσει τον εαυτό του»⁴⁷, υπενθυμίζει προς πάσα κατεύθυνση ο Mearsheimer.

Ξεκινώντας την αναζήτηση απαντήσεων από τον «εφευρέτη» του *Τέλους της Ιστορίας*, Καθηγητή Francis Fukuyama, η πανδημία του κορονοϊού καθίσταται το «τέλος της Ταυτότητας», υπό το πρίσμα της αριστοτελικής τελεολογίας. Συγκεκριμένα, έχοντας διαγνώσει την πανδημία ως «κύριο ζήτημα υγείας, ασφάλειας και οικονομίας» και όντας σταθερός εκφραστής της Σχολής του Φιλελευθερισμού στις διεθνείς σχέσεις, ο Fukuyama προειδοποιεί πως ο κορονοϊός μπορεί να αποτελέσει άλλοθι για περαιτέρω

---

⁴⁷ Mearsheimer, J., (2011) *.Γιατί οι πολιτικοί λένε ψέματα: η αλήθεια για το ψέμα στη διεθνή πολιτική σκηνή*, Αθήνα: Πατάκης, σελ. 81

«μετατόπιση προς τον εθνικισμό και την ξενοφοβία που άρχισε από την πρόσφατη άνοδο της πολιτικής της ταυτότητας»⁴⁸, χωρίς να αποκλείει ότι η εξεύρεση αποτελεσματικής θεραπείας του ιού θα θεραπεύσει και τις «μακροχρόνιες συνέπειες» που αυτός μπορεί να αφήσει στη φύση της παγκόσμιας πολιτικής. Ως αντίδοτο σε αυτήν την υποχώρηση της φιλελεύθερης δυτικής σκέψης μπροστά στην πίεση του εθνοτικού εθνικισμού και της επιβολής κρατικών απαγορεύσεων και περιορισμών, ο Fukuyama αντιτείνει το ρόλο της ταυτότητας, το τέλος (σ.σ. ο σκοπός) της οποίας δεν είναι άλλο από την αναγνώριση της συμβολής της στη διαμόρφωση της σύγχρονης συνείδησης, χωρίς να υφίστανται συνθήκες ισοπεδωτικής αφομοίωσης.

3.2 Ρωγμές στη διεθνή οργάνωση

Εκτός από την ενίσχυση του εθνικισμού, οι διεθνείς διαστάσεις της πανδημίας του κορονοϊού έγιναν γρήγορα αισθητές στις συνθήκες λειτουργίας της παγκόσμιας πολιτικής και των αγορών, προκαλώντας πελώρια κύματα αμφισβήτησης της διεθνούς οργάνωσης με προέλευση τις ΗΠΑ, με αποκορύφωμα τη διακοπή της χρηματοδότησης του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ) από την Ουάσιγκτον, μετά από απόφαση του Αμερικανού Πρόεδρου, Ντόναλντ Τραμπ.

Η πρωτόγνωρη -για την μεταπολεμική διεθνή τάξη- κίνηση⁴⁹ ήρθε ως συνέχεια της επιλογής του απερχόμενου Προέδρου των ΗΠΑ να αποκαλέσει δημόσια τον COVID-19 «κινεζικό ιό», επιλέγοντας με το συγκεκριμένο επιθετικό -και συνάμα γεωγραφικό- προσδιορισμό να υποδείξει ως διεθνώς υπόλογη την Κίνα για την εμφάνιση, τη διάδοση και τις καταστροφικές συνέπειες της εξάπλωσης του κορονοϊού σε υγειονομικό και οικονομικό επίπεδο. Ενδύοντας, δηλαδή, την Κίνα με τον μανδύα της «γενέτειρας» του κορονοϊού, ο Ντόναλντ Τραμπ εξασφάλιζε μια πρώτης τάξεως ευκαιρία εκτροπής της ευθύνης που τον βάρυνε για την παναμερικανική κρίση στη δημόσια υγεία,

---

⁴⁸Fukuyama, F., (2020). *Ταυτότητα, Η απαίτηση για αξιοπρέπεια και η πολιτική της μνησικακίας*, Αθήνα: Ροπή, Εισαγωγή.

⁴⁹ Καμία επιδημία, μολυσματική νόσος ή πανδημία μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο δεν έφερε γεωγραφικό προσδιορισμό στην ονομασία της, εάν αυτός δεν είναι ταυτοποιηθεί διεξοδικά ως τόπος προέλευσης του εκάστοτε ιού (λχ. Μεξικανική γρίπη 2009) ή δεν είχε διαπιστωμένα προκαλέσει αναζωπύρωση μιας υφιστάμενης πανδημίας (λχ. Ισπανική Γρίπη 1918). Σε όλες, ωστόσο, τις περιπτώσεις είχαν μεσολαβήσει ο απαραίτητος χρόνος και οι αναγκαίες επιστημονικές έρευνες, για να εγγραφεί στην ιστορία της Ιατρικής και συνακόλουθα της ανθρωπότητας το πλήρες όνομα της εκάστοτε νόσου.

μεταθέτοντας τις ευθύνες στον «συνήθη ύποπτο»⁵⁰, δηλαδή το Πεκίνο, αν και το τελευταίο τον κατηγορεί ότι η χρήση του συγκεκριμένου όρου οδηγεί αναπόδραστα στην κλιμάκωση της διπλωματικής διαμάχης μεταξύ των δύο εθνών⁵¹.

Αντίστροφα από την αναμενόμενη φορά των πραγμάτων, οι ΗΠΑ οι οποίες θεμελίωσαν την ψυχροπολεμική ειρήνη στην εγκαθίδρυση της διεθνούς φιλελεύθερης τάξης κυρίως μέσω της πολυμερούς διπλωματίας, του ελεύθερου εμπορίου και των διεθνών οργανισμών, αμφισβήτησαν στο ανώτερο πολιτικό επίπεδο μια στρατηγική επιλογή δεκαετιών τους, σε σημείο που να θέτουν σε κίνδυνο την κοινότητα ασφάλειας που είχε οικοδομηθεί μεταξύ της Ουάσιγκτον και των συμμάχων της πέραν του Ατλαντικού όλα τα προηγούμενα χρόνια, καθώς οι ΗΠΑ αποτελούν τον κατεξοχήν πάροχο ασφάλειας για παράδειγμα στο βορειοατλαντικό πλαίσιο.

Αφορμή για τη διακοπή της «αιμοδοσίας» του ΠΟΥ από την Ουάσιγκτον αποτέλεσε κατά τον Αμερικανό Πρόεδρο τόσο η ελλιπής, όσο και η καθυστερημένη παροχή στοιχείων προς την Ουάσιγκτον αναφορικά με την εκδήλωση και την επέκταση της πανδημίας στον πλανήτη, σε σημείο που ο Ντόναλντ Τραμπ να αποκαλέσει τον διεθνή οργανισμό «μαριονέτα της Κίνας»⁵². Σε κάθε περίπτωση, είχε μεσολαβήσει ένας εύλογος χρόνος, «μέχρι τη στιγμή που ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ) ενημερώθηκε σχετικά, μόλις τρεις μήνες μετά την εμφάνιση της επιδημίας, είχαν καταμετρηθεί 302 κρούσματα και τουλάχιστον πέντε θάνατοι» επισημαίνει η Dorothy Crawford, συμπεραίνοντας παράλληλα πως «ήταν ήδη πολύ αργά για να θέσουν υπό έλεγχο τον ιό και να αναχαιτίσουν την ορμητική του εξάπλωση»⁵³.

Η νέα φάση αμερικανικού απομονωτισμού, την οποία σηματοδοτεί η διακοπή χρηματοδότησης των ΗΠΑ στον ΠΟΥ, αλλά και η απειλή της Ουάσιγκτον για

---

⁵⁰ Forgey, Q., (2020, March 3). *Trump on 'Chinese virus' label: 'It's not racist at all'*, Politico. Ανακτήθηκε 22 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.politico.com/news/2020/03/18/trump-pandemic-drumbeat-coronavirus-135392>

⁵¹ Thomson, B., (2020, March 17). Donald Trump doubles down on calling coronavirus 'the Chinese virus' after Beijing lashes out at him for using the term in escalating diplomatic feud between the two nations, *Daily Mail*. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-8120879/China-blasts-President-Donald-Trump-calling-coronavirus-Chinese-virus.html>

⁵² BBC News, (2020, May 19). *Coronavirus: Trump accuses WHO of being a 'puppet of China'*. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.bbc.com/news/health-52679329>

⁵³ Crawford, D., (2020). *Θανατηφόροι Σύντροφοι: πώς τα μικρόβια διαμόρφωσαν την ιστορία μας*, Αθήνα: Οξύ, Εισαγωγή.

αντίστοιχη «μεταχείριση» από μέρους της και απέναντι στο NATO, ακόμη και αν επικαλείται σε έναν βαθμό από την ανάγκη αυτοπροστασίας των εθνικών συμφερόντων στο εσωτερικό ακροατήριο, δεν αποκλείεται μακροπρόθεσμα να επιδράσει διαλυτικά στην εικόνα της αμερικανικής ηγεμονίας και την οικονομική επέκταση των ΗΠΑ ανά τον πλανήτη. Στην κατεύθυνση αυτή, ο Joseph Nye⁵⁴ υπογραμμίζει ότι «η συμμετοχή σε ένα πλέγμα πολυμερών οργανισμών, από τα Ηνωμένα Έθνη ως το NATO, έχει χαρακτηριστεί συνταγματική συμφωνία. Υπό το πρίσμα μιας συνταγματικής συμφωνίας, η πολυπλευρικότητα της αμερικανικής υπεροχής υπήρξε το κλειδί της μακροβιότητάς της, επειδή περιόρισε τα κίνητρα δημιουργίας αντίπαλων συμμαχιών», ενώ ειδικά για υπερεθνικά θέματα, όπως είναι η τρομοκρατία, το διεθνές έγκλημα, η αλλαγή του κλίματος και η διάδοση μολυσματικών ασθενειών, ο ίδιος επισημαίνει ότι «η ισχύς είναι ευρύτατα διαδεδομένη και χαοτικά οργανωμένη ανάμεσα σε κρατικούς και μη κρατικούς παράγοντες», περιορίζοντας δραστικά τη δυνατότητα αυτοδιαχείρισης μιας υγειονομικής κρίσης αυτού του μεγέθους από ένα μεμονωμένους κρατικούς δρώντες.

Η αμερικανική αμφισβήτηση των μορφών της διεθνούς οργάνωσης (μέσω της πολεμικής κατά του ΠΟΥ) σε έναν πολυπολικό κόσμο ερμηνεύτηκε αρχικά ως υπαρξιακή απειλή εναντίον της παγκοσμιοποίησης, η οποία αποτέλεσε στρατηγική επιλογή για την αμερικανική εξωτερική πολιτική τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα. Για το λόγο αυτό, ο διεθνής προβληματισμός για την μορφή και το βαθμό προσαρμογής της παγκοσμιοποίησης στην μετά τον COVID-19 διεθνή τάξη καταγράφηκε εξ αρχής, παρά την εξελισσόμενη διαδικασία αντιμετώπισης των συνεπειών της πανδημίας. «Το δίδαγμα του νέου κορονοϊού δεν είναι ότι η παγκοσμιοποίηση απέτυχε. Το δίδαγμα είναι ότι η παγκοσμιοποίηση είναι εύθραυστη, παρά τα οφέλη της ή ακόμα κι εξαιτίας τους» επισημαίνουν οι Henry Farrell και Abraham Newman⁵⁵, υπογραμμίζοντας παράλληλα πως «η παγκοσμιοποίηση απαιτεί

---

⁵⁴ Nye, J., (2005). *Ηπια Ισχύς: το μέσο επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική*, Αθήνα: Παπαζήση, σελ. 137.

⁵⁵ Farrell, H., & Newman, A. (2020, March 16). Will the Coronavirus End Globalization as We Know It?, *Foreign Affairs*. Ανακτήθηκε 27 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2020-03-16/will-coronavirus-end-globalization-we-know-it>

μια συνεχώς αυξανόμενη εξειδίκευση της εργασίας μεταξύ των χωρών, ένα μοντέλο που δημιουργεί εξαιρετική αποτελεσματικότητα αλλά και εξαιρετικές αδυναμίες. Σοκ, όπως η πανδημία της COVID-19, αποκαλύπτουν αυτές τις ευπάθειες».

3.3 Επιτάχυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης

Η γεωπολιτική ανασφάλεια, η οποία εντάθηκε με την όξυνση των σχέσεων ΗΠΑ – Κίνας με φόντο την πανδημία του κορονοϊού, προκάλεσε αλυσιδωτές αντιδράσεις στους υπόλοιπους πόλους του διεθνούς συστήματος, καθώς ακόμη και ισχυρές χώρες βρέθηκαν μετέωρες μπροστά στην αμερικανικής προέλευσης αμφισβήτηση θεσμών της διεθνούς οργάνωσης, ενώ αρκετές εξ' αυτών κατεύθυναν το ενδιαφέρον τους προς σχήματα περιφερειακής συνεργασίας. Με την Ευρώπη να αποτελεί μεταπολεμικά το βασικό καταναλωτή ασφάλειας στον βορειοατλαντικό χώρο, αφενός η πιθανότητα μιας νέας κρίσης χρέους στην Ευρωζώνη (ως συνέπεια της καθίζησης των εθνικών οικονομιών των κρατών – μελών της ΕΕ από την πανδημία), αλλά και αφετέρου η εκτόξευση του διεθνούς ανταγωνισμού μεταξύ ΗΠΑ -Κίνας κινητοποίησαν τις ευρωπαϊκές χώρες στη δημιουργία «συνθηκών άμυνας» της ευρωπαϊκής οικονομίας απέναντι στις νέες προκλήσεις της υγειονομικής κρίσης του κορονοϊού, την οποία ανέγνωσαν γρήγορα και ως νέα, επικείμενη οικονομική κρίση.

Ένθερμος υποστηρικτής της περαιτέρω ευρωπαϊκής εμβάθυνσης (αν όχι εισηγητής) εξαιτίας της πανδημίας του COVID-19 εμφανίστηκε ο Πρόεδρος της Γαλλικής Δημοκρατίας, Εμανουέλ Μακρόν, τονίζοντας σε συνέντευξή του στις εφημερίδες *Corriere de la Serra*, *La Stampa* και *La Repubblica*⁵⁶ ότι «δεν θα ξεπεράσουμε αυτή την κρίση χωρίς ισχυρή ευρωπαϊκή αλληλεγγύη, σε υγειονομικό και σε δημοσιονομικό επίπεδο», και συμπλήρωσε: «Αυτό που με ανησυχεί είναι η αρρώστια του ατομικισμού, το ο καθένας ας κοιτάζει τον εαυτό του. [...] Αν δεν δείξουμε αλληλεγγύη, η Ιταλία, η Ισπανία και άλλοι θα μπορούν να πουν στους Ευρωπαίους εταίρους τους «που ήσασταν

---

⁵⁶ Το Βήμα, (2020, Μάρτιος 28). *Εμανουέλ Μακρόν: Υπέρ της έκδοσης ευρώ – ομολόγων και της δημοσιονομικής αλληλεγγύης στην Ευρώπη*. Ανακτήθηκε 27 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.tovima.gr/2020/03/28/finance/emanouel-makron-epimenei-stin-ekdosi-eyro-omologon-kai-zita-dimosionomiki-allileggyi-stin-eyropi/>

εσείς όταν εμείς βρισκόμασταν στο μέτωπο;». Επιφυλακτική αρχικά στη διαμόρφωση ενός νέου μηχανισμού που θα αμοιβαιοποιεί το ευρωπαϊκό χρέος εμφανίστηκε τους πρώτους μήνες της πανδημίας η Γερμανίδα καγκελάρια, Άνγκελα Μέρκελ⁵⁷, καθώς η υιοθέτηση μιας λύσης ισότιμου διαμοιρασμού των βαρών του δανεισμού μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών αποτελεί ένα από τα κυρίαρχα ζητήματα τριβής μεταξύ των μελών της ΕΕ, το οποίο ανέδειξε και η κρίση χρέους του 2009-2010, με επίκεντρο την Ελλάδα. Στον αντίποδα, στις 5 Μαΐου 2020 το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο της Γερμανίας έκρινε «εν μέρει αντισυνταγματικό» το πρόγραμμα αγοράς κρατικών ομολόγων από την ΕΚΤ κατά την περίοδο 2015-2018 (PSPP) και της ζήτησε να αιτιολογήσει την πολιτική της και να αποδείξει ότι εμπίπτει στην αρχή της «αναλογικότητας». Νωρίτερα, στις 9 Απριλίου 2020, το Eurogroup ενέκρινε στη συνεδρίασή του πακέτο στήριξης 540δισ ευρώ (το οποίο αντιστοιχεί στο 5,4% του ΑΕΠ της Ευρωζώνης) και απέβλεπε στη στήριξη εργαζομένων, επιχειρήσεων και κρατών – μελών της ΕΕ.

Με το διεθνές περιβάλλον να εμφανίζεται κατακερματισμένο σε εθνοκεντρικές πολιτικές αντιμετώπισης της πανδημίας και τις δύο υπερδυνάμεις (ΗΠΑ-Κίνα) να επιδίδονται σε ένα αλληλοκατηγορώ για τη δραματική εξέλιξη της πανδημίας, ένα γενναίο, πρώτο βήμα προς την εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης σημειώθηκε μετά από πενταήμερες, εντατικές διαβουλεύσεις μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ, κατά τη Σύνοδο Κορυφής στα τέλη του περασμένου Ιουλίου. Η κοινή, ευρωπαϊκή βούληση για περαιτέρω ενδυνάμωση της ευρωπαϊκής κοινότητας λόγω της δημοσιονομικής κρίσης που προκαλεί η πανδημία του COVID-19, αλλά και της εμφανούς, διεθνούς αστάθειας μορφοποιήθηκε στη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ανάκαμψης (Recovery and Resilience Facility, RRF), με τριετή ισχύ και διαθέσιμα 672,5 δισ ευρώ για την υποστήριξη των πληγών που αφήνει στα κράτη- μέλη ο κορονοϊός. «Η κρίση COVID-19 παρουσιάζει στην Ευρώπη μια πρόκληση ιστορικών διαστάσεων. Η ΕΕ και τα κράτη-μέλη έπρεπε να λάβουν επείγοντα μέτρα για τη διατήρηση της υγείας των πολιτών και να αποτρέψουν την κατάρρευση της οικονομίας. Βγαίνουμε αργά από την οξεία κρίση υγείας, ενώ απαιτείται ύψιστη επαγρύπνηση για την υγειονομική κατάσταση, η έμφαση μετατοπίζεται τώρα στο μετριασμό της

---

⁵⁷ Εφημερίδα των Συντακτών, (2020, Μάρτιος 27). *Το nein της Μέρκελ και οι επόμενες κινήσεις του Μακρόν*. Ανακτήθηκε 27 Νοεμβρίου, 2020 από: https://www.efsyn.gr/kosmos/eyropi/236779_nein-tis-merkel-kai-oi-epomenes-kiniseis-toy-makron

κοινωνικο-οικονομικής ζημιάς»⁵⁸ αναφέρεται στα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, το οποίο αναγνωρίζει στο πνεύμα της απόφασής της τόσο στην ιστορικότητα των στιγμών, όσο και την κρισιμότητά της για την μελλοντική σταθερότητα και αυτάρκεια του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Υπό αυτό το πρίσμα, με ένα «μανιφέστο», στο οποίο αιτείται εντατικότερων πρωτοβουλιών για μεγαλύτερη ευρωπαϊκή αυτονομία στο εξής εμφανίστηκε τον περασμένο Νοέμβριο ο Γάλλος Πρόεδρος, Εμανουέλ Μακρόν, απαντώντας στη Γερμανίδα υπουργό Άμυνας (και ανερχόμενη στην γερμανική πολιτική σκηνή), Κραμπ- Κάρενμπάουερ, η οποία σε άρθρο της στον ιστότοπο Politico, με τίτλο «Η Ευρώπη χρειάζεται ακόμα την Αμερική», τάχθηκε υπέρ της ισχυρής αλληλεξάρτησης μεταξύ των δύο πλευρών του Ατλαντικού. «Οι ψευδαισθήσεις μιας ευρωπαϊκής στρατηγικής ανεξαρτησίας πρέπει να τελειώσουν: Οι Ευρωπαίοι δεν θα είναι σε θέση να αντικαταστήσουν τον αποφασιστικό ρόλο της Αμερικής ως φορέα παροχής ασφάλειας» υποστήριξε η χριστιανοδημοκράτης πολιτικός - μέλος του CDU, προκαλώντας την άμεση αντίδραση του Παρισιού. «Οι Ευρωπαίοι ηγέτες δεν πρέπει να παραιτηθούν των προσπαθειών οικοδόμησης ενός αυτόνομου πολιτικού μπλοκ. Το ευρωπαϊκό αυτό μπλοκ οφείλει να αντισταθεί στο δίπολο της Κίνας» δήλωσε ο Γάλλος Πρόεδρος στο περιοδικό «Grand Continent»⁵⁹, παρατηρώντας ότι «το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών δεν παράγει σήμερα χρήσιμες αποφάσεις: είμαστε όλοι συνυπεύθυνοι όταν ορισμένοι γίνονται όμηροι των κρίσεων της πολυμέρειας». Ο ίδιος τόνισε πως οι ΗΠΑ θα σεβαστούν την Ευρώπη μόνο εάν ήταν κυρίαρχη αμυντικά, τεχνολογικά και νομισματικά, προειδοποιώντας παράλληλα πως δεν υπάρχει ταύτιση ανάμεσα στις αξίες και τα συμφέροντα των ΗΠΑ με αυτά της Ευρώπης. «Δεν είναι βιώσιμο οι διεθνείς πολιτικές μας να εξαρτώνται από αυτήν ή να ακολουθούν τις ΗΠΑ» εξήγησε ο κ. Μακρόν και πρόσθεσε πως η ίδια ανάγκη για ανεξαρτησία ισχύει ακόμη περισσότερο για την Κίνα. Στον αντίποδα, μία ισχυρή Ευρώπη είναι «η μοναδική δυνατότητα για την επιβολή των αξιών μας, για την αποφυγή του σινοαμερικανικού

---

⁵⁸ European Council, (2020, July 21). *Special meeting of the European Council Conclusions*. Ανακτήθηκε 28 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.in.gr/wp-content/uploads/2020/07/210720-euco-final-conclusions-en.pdf>

⁵⁹ Πρώτο Θέμα, (2020, Νοέμβριος 16). «Μανιφέστο» Μακρόν για «αυτόνομο ευρωπαϊκό μπλοκ». Ανακτήθηκε 28 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.protothema.gr/world/article/1065876/manifesto-makron-gia-autonomo-europaiko-blok-nai-men-alla-apo-tous-germanous/>

δίπολου, τον κατακερματισμό, την επάνοδο εχθρικών περιφερειακών δυνάμεων», κατέληξε ο Γάλλος Πρόεδρος. Με το Παρίσι να έχει ανοίξει επίσημα τη διεθνή συζήτηση για τη δυνητική «ανάσχεση» του διπόλου ΗΠΑ- Κίνας από τους υπόλοιπους δρώντες του διεθνούς συστήματος, «η ευρωπαϊκή ήπια ισχύς μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να βοηθήσει ή βλάψει τις Ηνωμένες Πολιτείες, ανάλογα με τη συμπεριφορά της Αμερικής» σύμφωνα με τον Καθηγητή Nye⁶⁰, ζυγίζοντας κάθε φορά τα πολιτικά και οικονομικά συμφραζόμενα.

3.4 Ήπια ισχύς ή «διπλωματία της μάσκας»

Εκτός από την αναγωγή της οικονομικής και τεχνολογικής της ισχύος σε οικονομική (σκληρή ισχύς) όλα τα προηγούμενα χρόνια, η Κίνα προσπέρασε σχεδόν αυτόματα τη διεθνή πίεση ως η κατεξοχήν χώρα προέλευσης του COVID-19, αναπτύσσοντας εντυπωσιακά αντανακλαστικά μέσω της «διπλωματίας του κορονοϊού»⁶¹, προκειμένου να ανασχέσει τυχόν συνέπειες από την απαξίωσή της σε γεωπολιτική κλίμακα λόγω της πανδημίας. Μέσα στους πρώτους μήνες του 2020, η μηχανή του κινεζικού καπιταλισμού κατέστησε το Πεκίνο «πλανητικό ηγεμόνα» στην παραγωγή υγειονομικού υλικού, συνεισφέροντας το 50% της παγκόσμιας ζήτησης σε μάσκες και στοχεύοντας εμμέσως σε νέο, γεωπολιτικό χώρο. Η στρατηγική της σταδιακής, διεθνούς αποκατάστασης της Κίνας βασίστηκε στην ήπια ισχύ, δηλαδή την «ικανότητα να πάρεις αυτό που θέλεις μέσω της έλξης και όχι μέσω του εξαναγκασμού ή της εξαγοράς»⁶² σύμφωνα με τον Nye. Κατασκευάζοντας τα απαραίτητα υλικά για την αντιμετώπιση του COVID-19 ή ακόμη προσφέροντας υλικά σε τρίτες χώρες από το εθνικό του απόθεμα, το Πεκίνο επιχείρησε να παρουσιάσει το δικό του μοντέλο αντιμετώπισης της πανδημίας ως το πιο επιτυχές, δωρίζοντας υγειονομικό υλικό μέχρι και σε ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Ιταλία. Για το λόγο αυτό, «η Κίνα προσπαθεί να μετατρέψει την κρίση στην υγεία σε γεωπολιτική ευκαιρία» επισήμανε η βρετανική δεξαμενή σκέψης Chatman House⁶³, συμπεραίνοντας πως «αρχίζει [σ.σ. η Κίνα] μια εκστρατεία ήπιας ισχύος με στόχο να γεμίσει το κενό που άφησαν οι Ηνωμένες

---

⁶⁰ Nye, J., (2005), σελ. 167.

⁶¹ Bocchi, A., (2020, March 20). China's Coronavirus Diplomacy, *Wall Street Journal*. Ανακτήθηκε 29 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.wsj.com/articles/chinas-coronavirus-diplomacy-11584744628>

⁶² Nye, J., (2005), σελ. 18.

⁶³ Jie, Y., (2020, February 6). Centralization is Hobbling China's Response to the Coronavirus, *Chatman House*. Ανακτήθηκε 29 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.chathamhouse.org/2020/02/centralization-hobbling-chinas-response-coronavirus>

Πολιτείες». Η διείσδυση της Κίνας, αν και απέβλεπε στην ανάκτηση δυνάμεών της στη γεωπολιτική σκακιέρα, δεν στάθηκε ικανή να προσελκύσει δυτικά κράτη στη σφαίρα επιρροής της, ακόμη και αν αυτά αποδέχτηκαν την υγειονομική προσφορά της. «Κανείς δεν μπορεί να δει αυτή την στιγμή, την αποδοχή της ιατρικής βοήθειας των Κινέζων, ως μια απόφαση της Ιταλίας να αλλάξει την γεωπολιτική της στρατηγική» δήλωσε σχετικά ο υπουργός Εξωτερικών της Ιταλίας, Λουίτζι ντι Μάιο, υπεραμυνόμενος της συμμετοχής της χώρας του σε πολυμερείς οργανισμούς, όπως το NATO και η ΕΕ.

Σε αντιδιαστολή με την κινεζική επιλογή της ήπιας ισχύος, οι ΗΠΑ επιχείρησαν να αναβιώσουν μια νέα «σταυροφορία του κακού», σφευρόντας δυνάμεις κατά της Κίνας, με κύριες αιτιάσεις την απόκρυψη στοιχείων αναφορικά με την εμφάνιση και διάδοση του ιού, αλλά και την πρόκληση ανυπολόγιστων οικονομικών απωλειών, που στην περίπτωση της πολιτείας του Μιζούρι είχαν ως κατάληξη να ασκηθεί μήνυση κατά του Πεκίνου για απώλειες δεκάδων δισεκατομμυρίων δολαρίων⁶⁴, με απώτερο στόχο την καταβολή αποζημιώσεων. Με το ίδιο αίτημα περί αποζημιώσεων, ανάλογη κοινωνική πίεση κατά του Πεκίνου εμφανίστηκε και στη Γερμανία, με την εφημερίδα Bild να αξιώνει την καταβολή 165 δισεκατομμυρίων δολαρίων στο Βερολίνο από την Κίνα⁶⁵, για την επούλωση της οικονομικής απώλειας που υπέστη η γερμανική οικονομία από την πανδημία. Πάντως, σταθερή στην άποψη ότι η Κίνα πρέπει να πληρώσει το λογαριασμό παρέμεινε μέχρι τέλους η διοίκηση Τραμπ, καθώς λίγες ημέρες πριν τις Προεδρικές εκλογές ο σύμβουλος του Αμερικανού Προέδρου σε θέματα εμπορίου, Πίτερ Ναβάρο δήλωσε πως η Κίνα πρέπει να πληρώσει αποζημίωση για τη ζημιά που προκάλεσε ο νέος κορονοϊός, κατηγορώντας το Πεκίνο για την πανδημία. «Προξένησαν τρομακτική ζημιά στον κόσμο, η οποία και συνεχίζεται» ανέφερε χαρακτηριστικά ο Ναβάρο, διαπιστώνοντας παράλληλα πως «η Κίνα οφείλει να πληρώσει τον λογαριασμό... Δεν αποτελεί τιμωρία τους, αλλά υποχρέωση να

---

⁶⁴ Harper, J., (2020, April 22). Coronavirus: Missouri sues Chinese government over virus handling, *BBC*. Ανακτήθηκε 29 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.bbc.com/news/business-52364797>

⁶⁵ Krishnan, R., (2020, April 20). German daily sends \$165 bn bill to China as Covid-19 damages, Beijing calls it 'xenophobia', *The Print*. Ανακτήθηκε 29 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://theprint.in/world/german-daily-sends-165-bn-bill-to-china-as-covid-19-damages-beijing-calls-it-xenophobia/405311/>

λογοδοτήσουν», σημείωσε, επικαλούμενος την πεποίθηση του αμερικανικού λαού πως «η Κίνα προκάλεσε ζημιές τρισεκατομμυρίων σε αυτή τη χώρα και θα πρέπει να υπάρξει κάποιας μορφής αποκατάσταση των ζημιών».

Κεφάλαιο Τέταρτο

Πανδημίες και Κονστρουκτιβισμός: Κοινωνία και ταυτότητα

«Η αναρχία έχει το περιεχόμενο που της αποδίδουν τα κράτη»

Alexander Wendt

4.1 Αντίληψη και παρανόηση

Αδιαμφισβήτητη τομή στο συνεχές της διεθνολογικής σκέψης αποτέλεσε στα τέλη του 20^{ου} αιώνα η κατάρρευση του υπαρκτού Σοσιαλισμού, η οποία προκάλεσε ρωγμές στο δεσπόζον, θετικιστικό πρότυπο ανάλυσης της διεθνούς πολιτικής, δομημένο στις αρχές του ορθολογισμού, της επιστημονικής γνώσης και της θεσμοκρατίας. Ως όχημα για την αποδόμηση του κυρίαρχου, αυτού μεθοδολογικού εργαλείου, η οποία ξεκίνησε αμέσως μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, υπήρξε μια επιστημολογική συζήτηση στη βάση της αδυναμίας πρόγνωσης της απορρύθμισης του διπολισμού, αλλά και της αδυναμίας του φορμαλιστικού και συμπεριφορικού παραδείγματος να ερμηνεύσει σειρά σύγχρονων αλλαγών στο διεθνές σύστημα, τις οποίες πυροδότησε ένα έντονο κοινωνικό υπόστρωμα.

Η μεταμοντέρνα, αυτή, οπτική του κλάδου αποτυπώθηκε ευκρινώς στην απόπειρα του Alexander Wendt να εγκαταστήσει τον κοινωνικό/συστημικό κονστρουκτιβισμό (social constructivism) ως την ενδιάμεση διεθνολογική προσέγγιση (middle ground theory) μεταξύ νεορεαλισμού και νεοφιλελευθερισμού, υποστηρίζοντας ότι η διεθνής πραγματικότητα είναι κοινωνικά οικοδομημένη από γνωστικές δομές, που νοηματοδοτούν τον υλικό κόσμο. Ο κονστρουκτιβισμός, δηλαδή, λειτουργεί ως το πλαίσιο, μέσα στο οποίο ο υλικός κόσμος διαμορφώνει αλλά και διαμορφώνεται από την ανθρώπινη δράση και εξαρτάται από τις δυναμικές, κανονιστικές και επιστημονικές ερμηνείες του κόσμου αυτού⁶⁶. Επιπλέον, απομακρυνόμενος από τη θετικιστική θεώρηση -χωρίς, ωστόσο, να την απορρίπτει καθολικά- ο Wendt δεν αντιλαμβάνεται τη διεθνή αναρχία ως εγγενές, δομικό συστατικό ενός υλικού

---

⁶⁶ Μακρής, Σ., (2002). *Η Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, Κονστρουκτιβισμός vs Ρασιοναλισμός*, Αθήνα: Παπαζήση, σελ. 91.

συστήματος, αλλά αντιτείνει ότι τα κράτη νοηματοδοτούν την αναρχία, καθώς «οι κανόνες και οι ταυτότητες των Διεθνών Σχέσεων είναι κοινωνικά κατασκευασμένες»⁶⁷.

Η κοινωνική «αντι-ύλη» της αναρχίας έχει ως συνακόλουθο να μην προκύπτουν γραμμικές ή προκαθορισμένες συνέπειες από την επενέργειά της στο διεθνές σύστημα, αλλά αντίθετα αυτές να αλληλοεπιδρούν κάθε φορά με το ιστορικό συγκεκριμένο⁶⁸. Εμφανώς επηρεασμένος από την κοινωνιολογία, ο δομικός κονστρουκτιβισμός υποκαθιστά στο ερμηνευτικό πρότυπο του δομικού ρεαλισμού τις έννοιες εθνικό συμφέρον και κατανομή των δυνατοτήτων (για τις μονάδες) με αυτές της ταυτότητας και της κοινωνικής σημασίας. Στον κονστρουκτιβισμό, δηλαδή «εμείς δημιουργούμε τις προσλαμβάνουσες εικόνες του κόσμου»⁶⁹, με γνώση, ωστόσο, που αντλείται από τα συλλογικά φαινόμενα και όχι ως ατομική εγγραφή.

Η κοινωνική γνώση, δηλαδή, συγκροτεί το διεθνές σύστημα ως σύνολο δομών με κοινωνική σημασία, την ώρα που καθεμία από τις κοινωνικές, αυτές, δομές της γνώσης καθοδηγεί τους πολιτικούς, τους διαμορφωτές της κοινής γνώμης και της εξωτερικής πολιτικής στο να διαμορφώσουν μια σαφή αντίληψη (perception) για τον κόσμο. Υπό αυτό το πρίσμα, η έννοια της αντίληψης διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον κοινωνικό κονστρουκτιβισμό, μεταφέροντας στο πεδίο εργαλεία της Γνωστικής Ψυχολογίας, με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα το έργο του Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*⁷⁰, παρακολουθώντας το πως αντιλαμβάνεται κανείς τη συμπεριφορά του Άλλου, ηγέτη η κράτους, ως ενδιάμεσο στάδιο ανάμεσα σε αυτόν (ηγέτη ή κράτος) και το πραγματικό γεγονός. Η διαμόρφωση της αντίληψης διακρίνεται σε ορθολογικές και μη στάσεις, ενώ για να αποφύγει κανείς την εσφαλμένη κρίση θα πρέπει να επιλέξει την ορθολογική στάση, δηλαδή την επεξεργασία της λήψης αποφάσεων και όχι την αντανακλαστική αντίδραση σε ένα ερέθισμα.

---

67 Lowndes V., Marsh D. & Stoker G., (2020). *Θεωρία και Μέθοδοι της Πολιτικής Επιστήμης*, Γκόφας Ανδρέας & Ευαγγελόπουλος Γιώργος (επιστημονική επιμέλεια ελληνικής έκδοσης), Αθήνα: Πεδίο, σελ. 144.

68 Γκόφας Α. & Τζιφάκης Ν., (2017). *Θεωρητικές προβολές στη διεθνή πολιτική, Η Σινο-αμερικανική Πρόκληση*, Αθήνα: Πεδίο, σελ. 120.

69 Μακρής, Σ., (2002), σελ. 100.

70 Jervis, R., (1976). *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, σελ. 382.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα επαλήθευσης της θεωρητικής άποψης του Jervis για τον κομβικό ρόλο των αντιλήψεων στη διεθνή πολιτική είναι οι πληροφορίες που μπορεί να έχει στη διάθεσή του κάθε φορά ένας ηγέτης για κάποιο άλλο κράτος, οι οποίες τον ωθούν στη διαμόρφωση μιας συγκεκριμένης αντίληψης για αυτό. Ιδιαίτερα κρίσιμες καθίστανται οι αντιλήψεις που διαμορφώνονται από τα κοινωνικά συμφραζόμενα σε καταστάσεις κρίσης, καθώς «μερικοί από τους σαφέστερους δείκτες μιας αναδυόμενης συγκρουσιακής κατάστασης είναι οι παρανοήσεις, η παρεξήγηση των προθέσεων ή των εχθρικών κινήτρων της άλλης πλευράς. Στη χειρότερη περίπτωση περιλαμβάνει τη δαιμονοποίηση ενός πιθανού αντιπάλου ή την απόδοση εχθρότητας ή κακόβουλων προθέσεων προς τους αντιπάλους»⁷¹, οξύνοντας τις εκάστοτε εντάσεις στη διεθνή πολιτική.

Στην περίπτωση της πανδημίας του COVID-19, αποφάσεις βαρύνουσας σημασίας φαίνεται να εξαρτώνται ευθέως από τις αντιλήψεις των ηγετών ακόμη και ισχυρών χωρών όπως οι ΗΠΑ, όπου -για παράδειγμα- ο απερχόμενος Πρόεδρος αρνείτο πεισματικά αρχικά την ύπαρξη του κορονοϊού και σε δεύτερη φάση το εύρος των καταστροφικών συνεπειών της. Η ανορθολογική στάση του Ντόναλντ Τραμπ βρήκε μιμητές σε συναδέλφους του λαϊκιστές ή επικεφαλής χωρών με αυταρχικά καθεστώτα, οι οποίοι επιχείρησαν λόγω των αντιλήψεων είτε να εξαφανίσουν, είτε να υποβιβάσουν την επικείμενη απειλή. «Ο Πρόεδρος της χώρας μου, ο Ντόναλντ Τραμπ, υπήρξε πρωταθλητής στην άρνηση, στη μη αναγνώριση, στην επίρριψη ευθυνών σε άλλους, στην ανεντιμότητα και την αδράνεια, με αποτέλεσμα οι ΗΠΑ να είναι σήμερα πρώτες στον κόσμο σε αριθμό πολιτών που έχουν νοσήσει από τον κορονοϊό. Αμέσως πίσω από τον Τραμπ στην άρνηση βρίσκεται ο πρόεδρος της Βραζιλίας, Ζαΐρ Μπολσονάρου και ο πρωθυπουργός της Βρετανίας, Μπόρις Τζόνσον» αναφέρει χαρακτηριστικά ο Jared Diamond⁷², αναδεικνύοντας τον καίριο ρόλο των εσφαλμένων αντιλήψεων στη διαχείριση της πανδημίας του COVID-19.

Στην ίδια κατεύθυνση, ο Ιβάν Κράστεφ σταχυολογεί ως τρίτο δίδαγμα από την πανδημία την «πίστη στους επαΐοντες»⁷³ και σημειώνει πως «η κρίση του 2008 και η

---

⁷¹ Βαρβαρούσης, Π. (2006). *Η διπλωματία στο νέο ψηφιακό περιβάλλον*, Αθήνα: Παπαζήση, σελ.113.

⁷² Diamond, J., (2020). *Έθνη σε αναταραχή: πως αντιμετώπισαν την πιο κρίσιμη περίοδο στην Ιστορία τους*, Αθήνα: Διόπτρα, Εισαγωγή.

⁷³ Μηνακάκης, Β., (2020), σελ. 174.

προσφυγική κρίση κλόνισαν την εμπιστοσύνη των πολιτών στους ειδικούς. Αυτό έχει ήδη αλλάξει, με τους ειδικούς να ανακτούν το κύρος τους». Ο ίδιος επισημαίνει ακόμη πως «η επιστροφή του κράτους είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την επιστροφή των ειδικών. Διότι το κράτος έχει τρόπον τινά το μονοπώλιο των ειδικών, το κράτος λέει ποιος είναι ο ειδικός», υπενθυμίζοντας σχετικά ότι στις 14 Απριλίου 2020, ο Πρόεδρος Τραμπ ανέστειλε τη συμβολή των ΗΠΑ στη χρηματοδότηση του ΠΟΥ, προσάπτοντάς του «κακή διαχείριση» της πανδημίας.

4.2. Στρατηγική κουλτούρα στην πανδημία

Λαμβάνοντας, ταυτόχρονα, υπόψη το γεγονός ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ξένων ηγετών, οι οποίοι αρχικά αντιστάθηκαν στην ορθολογική και επιστημονική αντιμετώπιση της πανδημίας, εμφανίζουν αναθεωρητική συμπεριφορά εν γένει απέναντι στο διεθνές σύστημα, η ανορθολογική αντίδρασή τους στην τρέχουσα υγειονομική κρίση ερμηνεύεται ιδωμένη στο πλαίσιο του μοναδο-κεντρικού κονστρουκτιβισμού, όπου η έμφαση επιστρέφει στο επίπεδο της εγχώριας πολιτικής⁷⁴.

Συγκεκριμένα, με το κράτος να αποτελεί το βασικό επίπεδο ανάλυσης στον μοναδο-κεντρικό κονστρουκτιβισμό, ζητούμενο αποτελεί η διαμόρφωση μιας συλλογικής, κρατικής ταυτότητας, η οποία με τη σειρά της εμπεριέχει μια εθνική αφήγηση βασισμένη στον εξαιρετισμό του κάθε έθνους, αλλά και τον ιδιαίτερο ρόλο του, συνήθως «ιεραποστολικό» για τους θιασώτες αυτής της αντίληψης. Αυτή, η «στρατηγική κουλτούρα», δηλωτική της θέσης του κάθε κράτους στο διεθνές σύστημα, προσδιορίζει το εθνικό συμφέρον κάθε φορά, γνωρίζοντας τρεις διαβαθμίσεις: την ενσωμάτωση, την αναθεώρηση και την απομόνωση. Ειδικά στην περίπτωση της πανδημίας του κορονοϊού, ελάχιστες υπήρξαν οι χώρες που ενσωμάτωσαν στις εθνικές πολιτικές αντιμετώπισης της παγκόσμιας, υγειονομικής κρίσης μέτρα που υπηρετούν κατά προτεραιότητα τις νόρμες της διεθνούς οργάνωσης, τη στιγμή που ισχυρά κράτη επέλεξαν την οδό της αναθεώρησης, αμφισβητώντας ευθέως τους κανόνες που διέπουν το διεθνές σύστημα, όπως η αμφισβήτηση του Προέδρου των ΗΠΑ, Ντόναλντ Τραμπ, απέναντι στον ΠΟΥ.

---

⁷⁴ Γκόφας Α. & Τζιφάκης Ν., (2017), σελ. 130.

Υπό την ίδια θεωρητική οπτική, αυτή του κονστρουκτιβισμού, ερμηνεύεται και η τάση απόδοσης της αιτιότητας της εμφάνισης του κορονοϊού στην Κίνα, στρατηγική που υιοθέτησε από τις πρώτες ημέρες εκδήλωσης στις ΗΠΑ ο τότε Πρόεδρος, Ντόναλντ Τραμπ, αποκαλώντας τον ιό «κινεζικό». Μετατοπίζοντας, δηλαδή το κέντρο βάρους της πανδημίας από την υγειονομική και ορθολογική της διαχείριση στο επίπεδο των συλλογικών ταυτοτήτων ως μέσο διαμόρφωσης των σινο-αμερικανικών σχέσεων και στην μετά τον COVID-19 εποχή. Με την ανάδειξη, δηλαδή της Κίνας ως τόπο προέλευσης και αφετηρία διασποράς του κορονοϊού επιχειρήθηκε από την ηγεσία των ΗΠΑ να επιδεινωθεί η κρατική σινική ταυτότητα στα μάτια της αμερικανικής κοινής γνώμης, επιδρώντας με αυτόν τον τρόπο στην αμερικανική στρατηγική κουλτούρα και στον τρόπο θέασης της διμερούς συνεργασίας Ουάσιγκτον - Πεκίνου. Η «καθοδήγηση» αυτή από πλευράς του Αμερικανού Προέδρου, Ντόναλντ Τραμπ είχε ως αποτέλεσμα το 73% των Αμερικανών πολιτών να έχουν διαμορφώσει [ήδη από τον Ιούλιο του 2020] μια «δυσμενή άποψη» για την Κίνα, υιοθετώντας την άποψη ότι η χώρα αυτή «κακοποίησε την αρχική πανδημία και την επακόλουθη εξάπλωση» του κορονοϊού⁷⁵. Ειδικότερα, το 64% των συμμετεχόντων σε έρευνα του Pew Research Centre θεωρούν την Κίνα υπόλογη για «κακή δουλειά» για την αντιμετώπιση της επιδημίας του κορονοϊού, ενώ το 78% περίπου ότι φέρει «μεγάλη ευθύνη» για την παγκόσμια εξάπλωση του COVID-19, εξαιτίας των αρχικών χειρισμών της κινεζικής κυβέρνησης. Για το λόγο αυτό, 7 στους 10 Αμερικανούς εκτιμούν ως ζοφερό το μέλλον των σινο-αμερικανικών σχέσεων, ενώ το 26% των Αμερικανών πολιτών περιγράφει ως «εχθρό των ΗΠΑ» την Κίνα, ποσοστό διπλάσιο σε σχέση με το 2012.

4.3 Λαϊκισμός και θεωρίες συνωμοσίας

Παρόμοιος μηχανισμός αντιλήψεων έφερε στο παγκόσμιο προσκήνιο και σειρά από θεωρίες συνωμοσίας αναφορικά με την προέλευση του ιού, τις επιβλαβείς συνέπειές του, το γεωπολιτικό στόχο της εκδήλωσης και επέκτασης της πανδημίας και την εμπλοκή του κορονοϊού στην ανάπτυξη της νέας τεχνολογίας, εν προκειμένω των δικτύων 5G. Η πρωτοφανής ταχύτητα διάδοσης θεωριών συνωμοσίας γύρω από την εμφάνιση του COVID-19 ακόμη και στις δυτικές και τις ευρωπαϊκές χώρες, είχε ως

---

⁷⁵ Silver, L., Devlin, K., Huang, K., (2020, 30 July), *Americans Fault China for Its Role in the Spread of COVID-19*, Pew Research Centre. Ανακτήθηκε 5 Μαρτίου 2021 από: https://www.pewresearch.org/global/2020/07/30/americans-fault-china-for-its-role-in-the-spread-of-covid-19/pg_20-07-30_u-s-views-china_0-01/

αποτέλεσμα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή να εκδώσει ειδικές οδηγίες ενημέρωσης και αντιμετώπισης του φαινομένου⁷⁶, καθώς «παγκόσμια μελέτη (σ.σ. της Gallup International), που πραγματοποιήθηκε σε 28 χώρες αποκάλυψε πως πάνω από 3 στους 10 ανθρώπους που ρωτήθηκαν πιστεύουν ότι μια ξένη ή άλλη δύναμη προκαλεί σκόπιμα την εξάπλωση του ιού της COVID-19».

Η ταχεία, μάλιστα, ανάπτυξη του νεφελώματος θεωριών συνωμοσίας QAnon⁷⁷, το οποίο δημιουργήθηκε το 2017 από κύκλους προσκείμενους στον απερχόμενο Πρόεδρο των ΗΠΑ, Ντόναλντ Τραμπ διένειμε κεντρικά ως παγκόσμιος παρα-ιστός τις θεωρίες συνωμοσίας ανά τον πλανήτη, θιασώτες των οποίων εμφανίστηκαν στη διάρκεια της πανδημίας και διάσημοι καλλιτέχνες⁷⁸, αυξάνοντας την επιρροή των εσφαλμένων αντιλήψεων στην κοινότητα. Εκτός από την αποστροφή στην νέα τεχνολογία 5G, οι ίδιες θεωρίες ασκούν δριμεία επίθεση στην παγκοσμιοποίηση και τη διεθνή οργάνωση, αναδεικνύοντας ως την μόνη ασφαλή έξοδο από το λαβύρινθο της πανδημίας τη στροφή προς την εσωστρέφεια και τον εθνικισμό.

Πέρα, ωστόσο, από το «διεγερτικό» περιεχόμενο του μηνύματος, καταλυτικό ρόλο στην μετάδοση των θεωριών συνωμοσίας διαδραμάτισαν και τα κανάλια επικοινωνίας του, κυρίως το διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μεταδίδοντας άκριτα και χωρίς περιορισμούς το αφήγημα των συνωμοσιολόγων. «Νομίζω ότι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία, αλλά και το Διαδίκτυο γενικότερα συνέβαλε σε αυτό το αποτέλεσμα. Όταν δημιουργήθηκε το Διαδίκτυο τη δεκαετία του 1990, όλοι πίστευαν ότι ήταν κάτι θαυμάσιο επειδή παραμέριζε όλους τους μεσάζοντες, τους συντάκτες και τους αρχισυντάκτες εφημερίδων, τους παλαιούς οργανισμούς μέσω μαζικής ενημέρωσης ή ακόμα και τις κυβερνήσεις. Οποιοσδήποτε θα μπορούσε να έχει πρόσβαση σε πληροφορίες χωρίς να

---

⁷⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2020). *Πώς εντοπίζονται οι θεωρίες συνωμοσίας*. Ανακτήθηκε 30 Νοεμβρίου, 2020 από: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/fighting-disinformation/identifying-conspiracy-theories_el#-covid-19

⁷⁷ Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων, (2020, Σεπτέμβριος 14). *Covid-19-H συνωμοσιολογική λάσπη QAnon απλώνεται στην Ευρώπη*. Ανακτήθηκε 30 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.amna.gr/health/article/487650/Covid-19-I-sunomosiologiki-laspi-QAnon-aplonetai-stin-Europin>

⁷⁸ Pinna, M., (2020, October 23). QAnon in Europe: How the COVID pandemic helped promote a dangerous conspiracy theory, *Euronews.com*. Ανακτήθηκε 30 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.euronews.com/2020/10/23/qanon-in-europe-the-meteoric-rise-of-a-dangerous-conspiracy-theory-boosted-by-the-pandemic>

χρειάζεται τη διαμεσολάβηση αυτών των αξιόπιστων παραδοσιακών πηγών» εξηγεί ο Francis Fukuyama⁷⁹, καταγράφοντας την αδυναμία των δικτύων επικοινωνίας να φιλτράρουν με αποφασιστικό τρόπο τη διασπορά συνωμοσιολογικού υλικού. «Αποδεικνύεται όμως ότι αυτό δεν ήταν κάτι τόσο έξυπνο, διότι πολλά από αυτά που κάνουν αυτοί οι παραδοσιακοί δημοσιογράφοι και όσοι ελέγχουν και επιβεβαιώνουν την αξιοπιστία των πληροφοριών είναι να διασφαλίζουν ένα ελάχιστο επίπεδο ποιότητας και αξιοπιστίας. Τώρα ο καθένας ανεβάζει ό,τι θέλει στο Διαδίκτυο και οι αναγνώστες δεν έχουν έναν τρόπο για να αξιολογήσουν πόσο αληθές μπορεί να είναι αυτό, και γι' αυτό βλέπουμε αυτή τη μεγάλη άνοδο της κυκλοφορίας κάθε λογής θεωριών συνωμοσίας και άλλων τρελών απόψεων. Πάνω σε όλα αυτά προστέθηκαν και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που προσφέρουν τη δυνατότητα στους χρήστες να απομονώνονται μέσα σε κλειστές κοινότητες. Κατά συνέπεια, ναι, πιστεύω πραγματικά ότι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης έχουν τέτοιου είδους επιπτώσεις», καταλήγει ο Fukuyama.

---

⁷⁹ Παπαδόπουλος, Π., (2020, Μάιος 17). Φράνσις Φουκουγιάμα στην «Κ»: Η Δημοκρατία θα δοκιμαστεί, *Καθημερινή*. Ανακτήθηκε 2 Δεκεμβρίου, 2020 από: <https://www.kathimerini.gr/opinion/interviews/1078491/fransis-foykoysiama-stin-k-i-dimokratia-tha-dokimastei/>

Συμπεράσματα

Η εμφάνιση της πανδημίας του COVID-19, παρότι ο γεωπολιτικός, οικονομικός και πολιτισμικός της αντίκτυπος δεν είναι ακόμη πλήρως αντιληπτός, επέφερε ήδη μια σειρά από αλλαγές στον τρόπο ζωής της παγκόσμιας κοινότητας, η οποία συντονίστηκε σε περίπου ίδιους παγκοσμίως ρυθμούς (με μέτρα αυτοπεριορισμού και κοινωνικής απομόνωσης) για την αντιμετώπισή. Υπό αυτό το πρίσμα, «η πανδημία υπήρξε η αφορμή για την εφαρμογή ενός νέου παραδείγματος βιοπολιτικής ρύθμισης σε πλανητικό επίπεδο» επισημαίνει ο Ξενοφών Κοντιάδης⁸⁰, με τον κορονοϊό να λειτουργεί ως «καταλύτης για την ανάδυση βιοπολιτικών ρυθμίσεων με ραγδαίες επιπτώσεις στην οικονομία, στους θεσμούς, στα ανθρώπινα δικαιώματα, στις εργασιακές σχέσεις και στην κοινωνική ασφάλεια», όπως σημειώνει.

Όπως τα άτομα, έτσι αντίστοιχα και τα κράτη λειτούργησαν αντανάκλαστικά στην αρχή της πανδημίας, με βάση το ένστικτο της αυτοσυντήρησης και της επιβίωσής τους, προτάσσοντας εθνικές πολιτικές διαχείρισης της υγειονομικής και δημοσιονομικής κρίσης του COVID-19, με έμφαση στην αυτάρκεια της εφοδιαστικής αλυσίδας, τη διαφύλαξη της ισχύος τους και την ενεργειακή αυτονομία. Συγκεκριμένα, «τον Μάρτιο, η Γαλλία και η Γερμανία απαγόρευαν την πώληση ζωτικού νοσοκομειακού εξοπλισμού εκτός των εθνικών συνόρων, συμπεριλαμβανομένης της καταστραμμένης από τον ιό, Ιταλίας»⁸¹, διασφαλίζοντας υγειονομικούς πόρους αποκλειστικά για τον πληθυσμό του κράτους τους, επιδεικνύοντας ταυτόχρονα έναν πρωτοφανή για τα ευρωπαϊκά δεδομένα προστατευτισμό. Η μερική, ωστόσο, επιστροφή του έθνους-κράτους στο παγκόσμιο προσκήνιο μετά από αρκετές δεκαετίες, όπως και η ενίσχυση του κρατο-κεντρικού συστήματος εν γένει συνοδεύτηκε παράλληλα από ρωγμές σε επιμέρους πτυχές της διεθνούς οργάνωσης (όπως η χρηματοδότηση του ΠΟΥ) από τις ΗΠΑ, αλλά και από την εντατικοποίηση των διεργασιών εμβάθυνσης οργανισμών περιφερειακής συνεργασίας, όπως για παράδειγμα η σύσταση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ανάκαμψης για τη διαχείριση της πανδημίας στα πλαίσια της ΕΕ, ως αντίβαρο σε δομικές αδυναμίες της παγκοσμιοποίησης, μεταξύ των οποίων η ισότιμη, συλλογική

---

⁸⁰ Κοντιάδης, Ξ., (2020). *Πανδημία, Βιοπολιτική και Δικαιώματα, Ο κόσμος μετά τον COVID-19*, Αθήνα: Καστανιώτη, Εισαγωγή.

⁸¹ Chad, B., (2020). Η COVID-19 θα μπορούσε να κατεδαφίσει το εμπορικό σύστημα, *Foreign Affairs, The Hellenic Edition*, Τεύχος 64, σελ. 29.

δράση σε καταστάσεις κρίσης. Ο περιορισμένος ρόλος, άλλωστε, του ΟΗΕ και η σχεδόν αφωνία του Συμβουλίου Ασφαλείας του απέναντι στην πανδημία υπενθύμισαν στη διεθνή κοινότητα αυτό το κενό.

Επιπλέον, η επάνοδος της κρατικής κυριαρχίας (και μάλιστα στην εδαφική της διάσταση λόγω του κλεισίματος των συνόρων) οδηγεί σε έναν κόσμο περισσότερο κλειστό, αυταρχικό και εσωστρεφή, με λιγότερες ευκαιρίες αλληλεξάρτησης και ατομικές ελευθερίες, καθώς ο κορονοϊός επέσπευσε την περιστολή ατομικών δικαιωμάτων για χάρη της δημόσιας υγείας, όπως λόγου χάρη στην Κίνα με την καταγραφή του συνόλου των βιομετρικών στοιχείων του πληθυσμού για προληπτικούς λόγους. Την ίδια ώρα, οι πυλώνες της διεθνούς φιλελεύθερης τάξης κλονίστηκαν από το τέλμα στο οποίο είχε οδηγηθεί η παγκοσμιοποίηση με αρρυθμίες και στρεβλώσεις, οι οποίες έμεναν αθέατες όλα τα προηγούμενα χρόνια – αν και υπαρκτές- ως μη απειλητικές για το εποικοδόμημα. Η υποβάθμιση του περιβάλλοντος μέσω των παγκοσμιοποιημένων γραμμών παραγωγής επιτάχυνε την εμφάνιση επιδημιών και μεταδοτικών νόσων τα τελευταία χρόνια, όπως προειδοποιούσαν συστηματικά οι ειδικοί επιστήμονες, καθώς είχαν αμβλυνθεί οι αποστάσεις μεταξύ του φυσικού περιβάλλοντος και της ρυπογόνου ανθρώπινης δραστηριότητας, χωρίς ωστόσο η παράμετρος αυτή να εμποδίζει την ανάπτυξη της υψηλής τεχνολογίας σε συνθήκες παγκοσμιοποιημένης βιομηχανίας. Για τους λόγους αυτούς, «θα αλλάξει η φύση της παγκοσμιοποίησης» υποστήριξε ο Γάλλος Πρόεδρος, Εμανουέλ Μακρόν στους *Financial Times*, καθώς «ήταν σαφές ότι αυτό το είδος παγκοσμιοποίησης έφτανε στο όριο του κύκλου του», αφού ο κορονοϊός τράβηξε την κουβίντα, αποκαλύπτοντας μέσα από τα παρασκήνια, τα βαθύτερα γεωπολιτικά και κοινωνικο-οικονομικά παγκόσμια προβλήματα. Δρομολογώντας ακούσια μια σειρά από εξελίξεις, ο κορονοϊός φάνηκε να δρα ως καταλύτης, αφού η αμιγώς υγειονομική του διάσταση εξελίχθηκε γρήγορα σε βασική μεταβλητή ισχύος με μεγάλες γεωπολιτικές, οικονομικές και πολιτισμικές προεκτάσεις στο διεθνές σύστημα.

Ακόμη και αν ψήγματα αμφισβήτησης και εγγενείς αδυναμίες της μεταψυχροπολεμικής τάξης είχαν αναδειχθεί μερικώς ήδη από τα προηγούμενα χρόνια, αφενός η έκταση και αφετέρου η χρονική συνθήκη (μετά και την οικονομική κρίση του 2008) της πανδημίας αποκάλυψαν υπόγειες ροές και μετασχηματισμούς στο διεθνές σύστημα, εξαιτίας της κούρσας του ανταγωνισμού για την κορυφή της ιεραρχίας του μεταξύ ΗΠΑ και Κίνας, του αναπροσανατολισμού του ρόλου και της κατάταξης των

ισχυρών κρατών μετά την πανδημία, αλλά και της μετάβασης σε έναν κατακερματισμένο, πολυπολικό κόσμο, στον οποίο η εθνική εσωστρέφεια λειτουργεί υπέρ της περαιτέρω ενδυνάμωσης της διεθνούς αναρχίας.

Παράλληλα, οι δραματικές επιπτώσεις του κορονοϊού στη δημόσια υγεία είχαν ως αποτέλεσμα την αναζήτηση νέων διπλωματικών οδών και μέσων διεύρυνσης της σφαίρας επιρροής των ισχυρότερων κρατών, όπως στην περίπτωση της Κίνας. Αξιοποιώντας την ήπια ισχύ και με όχημα τη «διπλωματία της μάσκας» το Πεκίνο επιχείρησε να ανασκευάσει τις εντυπώσεις αναφορικά με την καθυστέρηση και την μερική συγκάλυψη της πανδημίας (όπως ανέδειξε τελευταία το CNN με την αποκάλυψη των ντοκουμέντων από την Ουχάν- «The Wuhan Files»), προσφέροντας υγειονομικό υλικό και ιατρική βοήθεια δωρεάν στις πληγείσες από την πανδημία χώρες ανά τον πλανήτη. Αυτός ο υγειονομικός «δρόμος του Μεταξιού» μένει να φανεί τα επόμενα χρόνια αν μπορεί να υπερκεράσει θεσμικές και αναπτυξιακές πρωτοβουλίες, όπως η «One Belt, one Road», αναδεικνύοντας μια νέα δυναμική μορφή πολυμερούς συνεργασίας. Η ανάπτυξη, ωστόσο, νέων μορφών διεθνούς επικοινωνίας και αλληλεξάρτησης με κινεζική πρωτοβουλία και ιατρικό πρόσημο, φέρνει το Πεκίνο πιο κοντά στους κερδισμένους της πανδημίας, όταν μάλιστα έχει επιστρέψει γρήγορα σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης η οικονομία του.

Στον αντίποδα, μετά το πέρας της πανδημίας, το ισοζύγιο κόστους – οφέλους για τις ΗΠΑ δεν παρουσιάζεται θετικό, καθώς οι αρχικές παλινωδίες της διοίκησης Τραμπ στη διαχείριση της πανδημίας, αφήνοντας να εξελισσεται η οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα χωρίς μέτρα προστασίας, φαίνεται πως κόστισαν περισσότερο από το αναμενόμενο σε θύματα και γεωπολιτική ισχύ. «Η παντοδυναμία των ΗΠΑ επλήγη λόγω της κακής διαχείρισης του κορονοϊού, σε αντίθεση με την Κίνα που ενίσχυσε τη θέση της, καθώς κατάφερε να ελέγξει την κατάσταση στη συνέχεια» υποστηρίζει ο Stephen Walt, προβλέποντας πως «η μελλοντική τάξη πραγμάτων θα διαφοροποιηθεί μεταξύ ΗΠΑ και Κίνας, θα υπάρξει ανταγωνισμός σε στρατιωτικό επίπεδο, σε επίπεδο υπεροχής στην τεχνολογία, στην τεχνολογία 5G και θα ενταθεί η προσπάθεια επέκτασης της επιρροής τους κυρίως στην Ασία, αλλά και σε άλλα μέρη του κόσμου»⁸².

---

⁸² Αβραμίδου, Σ., (2020, Δεκέμβριος 1). Λιγότερο ανοιχτός και ελεύθερος ο κόσμος μετά την πανδημία, *Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων*. Ανακτήθηκε 2 Δεκεμβρίου, 2020 από: <https://www.amna.gr/macedonia/article/510201/Ligotero-anoichtos-kai-eleutheros-o-kosmos-meta-tin-pandimia>

Αναπόδραστα, αυτός ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο ισχυρότερων κρατών θα διαμορφώσει ένα τόσο ασταθές περιβάλλον που δύσκολα η εξουσία θα εκπορεύεται από ένα μόνο κέντρο ισχύος, οδηγώντας στην εμπέδωση μιας ακέφαλης και κατακερματισμένης, διεθνούς τάξης. Στους πιο αισιόδοξους για το αμερικανικό μέλλον, ο Joseph Nye⁸³ θεωρεί πως η ηγετική θέση των ΗΠΑ στην πληροφοριακή επανάσταση και η επένδυσή τους τα προηγούμενα χρόνια σε στρατιωτική ισχύ την καθιστούν «την μοναδική πανίσχυρη χώρα του κόσμου κατά τον 21^ο αιώνα», με την Κίνα να έπεται τεχνολογικά και κυρίως πολιτισμικά αρκετά, για να οικοδομήσει μια «σινική» τάξη πραγμάτων τα επόμενα χρόνια. Ακόμη, δηλαδή και αν ολοκληρωθεί η μετάβαση σε έναν «μετα-αμερικανικό» κόσμο, αυτός δεν θα συνιστά αυτόματα τον νέο «σινικό» κόσμο του 21^{ου} αιώνα.

Σε κάθε περίπτωση, ο εντεινόμενος ανταγωνισμός μεταξύ ΗΠΑ και Κίνας, όπως αυτός εξελίσσεται με επίκεντρο την εκδήλωση και εξάπλωση της πανδημίας του κορονοϊού διεθνώς, έφερε στην επιφάνεια την αναλυτική υπεροχή του Ρεαλισμού σε καταστάσεις οξείας, παγκόσμιας κρίσης μέχρι και σήμερα. Αφενός η μάχη για την πρωτοκαθεδρία μεταξύ των δύο ισχυρότερων κρατών του πλανήτη με βάση το πλεονέκτημα καθενός στους παραδοσιακούς συντελεστές ισχύος και αφετέρου η επιστροφή στην διαχρονική ανάγκη για διατήρηση της ισχύος με γνώμονα την κατάταξη των χωρών στο διεθνές σύστημα, ενίσχυσαν για άλλη μια φορά το ρεαλιστικό παράδειγμα. Παρά την πολυδαίδαλη, διεθνή οργάνωση, αλλά και τις κοινωνικές και πολιτισμικές νόρμες που καθορίζουν το παγκόσμιο *modus operandi*, η ανάδειξη της κρατικής κυριαρχίας (και με υγειονομικούς όρους) σε απόλυτη, εθνική προτεραιότητα απέκτησε νέα υπόσταση εξαιτίας της αντιμετώπισης του κορονοϊού. Ταυτόχρονα, η «μετάφραση» της διεθνούς, υγειονομικής κρίσης με οικονομικά, στρατιωτικά και κοινωνικά κριτήρια, αποδεικνύει την αξεπέραστη ερμηνευτική δεινότητα του Ρεαλισμού, όπου ο κορονοϊός νοείται ως μια ακόμη αφορμή ή ευκαιρία επικαιροποίησης του ρόλου και της επίδρασης της ισχύος στο διεθνές και κρατοκεντρικό σύστημα. Παρά το γεγονός ότι η πανδημία του κορονοϊού κλόνησε τα εθνικά συστήματα υγείας και την ίδια την κλινική εικόνα των πολιτών, η προβολή των συνεπειών μιας κατεξοχήν υγειονομικής κρίσης στην τρέχουσα παγκόσμια ισορροπία ισχύος υπήρξε το πρώτο και κύριο ζητούμενο για την

---

⁸³ Nye, J., (2005), σελ. 258.

πλειοψηφία των αναλυτών, προτάσσοντας τελικά τα ρεαλιστικά επιχειρήματα στην μελέτη της τρέχουσας κρίσης υπό το πρίσμα των Διεθνών Σχέσεων.

Πάντως, πριν η πανδημία του COVID-19 ολοκληρωθεί, «έχει πραγματικά τη δυνατότητα να είναι ένα αρκετά μεγάλο γεγονός από την άποψη του αντίκτυπου που θα προκαλέσει. Νομίζω ότι η αιτία γι' αυτό είναι ότι η παγκοσμιοποίηση έχει οδηγήσει στη διασύνδεση του κόσμου. Λόγω αυτής της διασύνδεσης ο κόσμος έχει γίνει περισσότερο ευπαθής» εξηγεί ο Francis Fukuyama, προσθέτοντας πως «η σημερινή επιδημία μπορεί να διαταράξει την οικονομική δραστηριότητα για έξι δεσεκατομμύρια ανθρώπους, κάτι που δεν μπορούσαν να προκαλέσουν παλαιότερες επιδημίες, παρότι ήταν πολύ πιο θανατηφόρες, αφού δεν μπορούσαν να ταξιδέψουν τόσο γρήγορα, ενώ παράλληλα οι οικονομίες ήταν τοπικές». Η ταχύτητα δηλαδή και το εύρος μετάδοσης του ιού, της πληροφορίας, της ιατρικής και φαρμακευτικής έρευνας για το εμβόλιο και των θεωριών συνωμοσίας γύρω από τα αίτια της πανδημίας αποτυπώνουν μια πρώτη εικόνα των τεκτονικών αλλαγών που αυτή επιφέρει, τουλάχιστον ως ασύμμετρη, διεθνική απειλή μέχρι να αποδειχθεί (μετά το τέλος της) αν αυτή αποβεί σε όχημα πλήρους ανατροπής της θεσμοθετημένης, διεθνούς τάξης των αρχών του 21^{ου} αιώνα, ανοίγοντας το δρόμο για την μετά την COVID-19 εποχή.

Βιβλιογραφία

Allison, G., (2020). *Σε τροχιά πολέμου. Μπορούν ΗΠΑ και Κίνα να αποφύγουν την παγίδα του Θουκυδίδη;* Αθήνα: Πεδίο.

Βαρβαρούσης, Π., (2006). *Η διπλωματία στο νέο ψηφιακό περιβάλλον*, Αθήνα: Παπαζήση.

Berstein S. & Milza P., (1997). *Ιστορία της Ευρώπης. Από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα ευρωπαϊκά κράτη, 5ος -18ος αιώνας*, Μετάφραση Αναστάσιος Κ. Δημητρακόπουλος, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Bessiere, S., (2005). *Η Κίνα στην αυγή του 21ου αιώνα, η επιστροφή μιας δύναμης*, Αθήνα: Κέδρος.

Θουκυδίδης, (1994). *Άπαντα, Τόμος 2, Ιστοριών Β' (Τα γεγονότα από το 431π.Χ. ως το 428 π.Χ.)*, Αθήνα: Κάκτος.

Cohn, S. Jr., (2002), *The black death transformed: Disease and Culture in early Renaissance Europe*, New York: Oxford University Press.

Crawford, D., (2020). *Θανατηφόροι Σύντροφοι: πώς τα μικρόβια διαμόρφωσαν την ιστορία μας*, Αθήνα: Οξύ.

Diamond, J., (2020). *Έθνη σε αναταραχή: πως αντιμετώπισαν την πιο κρίσιμη περίοδο στην Ιστορία τους*, Αθήνα: Διόπτρα.

Fukuyama, F., (2020). *Ταυτότητα, Η απαίτηση για αξιοπρέπεια και η πολιτική της μνησικακίας*, Αθήνα: Ροπή.

Γίββων, (2003). *Ιστορία της Παρακμής και Πτώσεως της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας*, Αθήνα: Ελεύθερη Σκέψις.

Gilpin, R., (2007). *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, μετάφραση Κ. Κολιόπουλος, Αθήνα: Ποιότητα.

Γκόφας Α. & Τζιφάκης Ν., (2017). *Θεωρητικές προβολές στη διεθνή πολιτική, Η Σινο-αμερικανική Πρόκληση*, Αθήνα: Πεδίο.

Harper, K., (2017). *The Fate of Rome, Climate, Disease, and the End of an Empire*, Princeton: Princeton University Press.

Jervis R., (1976). *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Κολιόπουλος, Κ., (2008). *Η στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Αθήνα: Ποιότητα, 2008.

Κοντιάδης, Ξ., (2020). *Πανδημία, Βιοπολιτική και Δικαιώματα, Ο κόσμος μετά τον COVID-19*, Αθήνα: Καστανιώτης.

Lowndes V., Marsh D. & Stoker G., (2020). *Θεωρία και Μέθοδοι της Πολιτικής Επιστήμης*, Γκόφας Α. & Ευαγγελόπουλος Γ. (επιστημονική επιμέλεια ελληνικής έκδοσης), Αθήνα: Πεδίο.

MacMillan, M., (2020). “The World after COVID, A perspective from History”, in Brands, H., & Gavin, F. (eds), *COVID and World Order, The future of conflict, competition and cooperation*, John Hopkins University Press, pp. 41.

Μακρής, Σ., (2002). *Η Θεωρία των Διεθνών Σχέσεων στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, Κονστρουκτιβισμός vs Ρασιοναλισμός*, Αθήνα: Παπαζήση.

Mearsheimer, J., (2007). *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Αθήνα: Ποιότητα.

Mearsheimer, J., (2011). *Γιατί οι πολιτικοί λένε ψέματα: η αλήθεια για το ψέμα στη διεθνή πολιτική σκηνή*, Αθήνα: Πατάκης.

Μηνακάκης, Β., (2020). *Μετά την πανδημία COVID-19, Τι είδους κόσμο θέλουμε;* Αθήνα: ΚΨΜ.

Μπενβενίστε, Ρ., (2007). *Από τους Βαρβάρους στους Μοντέρνους, Κοινωνική Ιστορία και ιστοριογραφικά προβλήματα της μεσαιωνικής Δύσης*, Αθήνα: Πόλις.

Nicholas, D., (2013). *Η εξέλιξη του Μεσαιωνικού κόσμου, κοινωνία, διακυβέρνηση και σκέψη στην Ευρώπη 312-1500*, Αθήνα: ΜΙΕΤ.

Nye, J., (2005). *Ήπια Ισχύς: το μέσο επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική*, Αθήνα: Παπαζήση.

Scheidel, W., (2010) Roman wellbeing and the economic consequences of the ‘Antonine Plague’, *Princeton/Stanford Working Papers in Classics*, Stanford University. Προσβάσιμο στο:

<https://pdfs.semanticscholar.org/b58d/a51b735c7e1552349b2bd9e05870a88b7a30.pdf>

Snowden, F., (2020). *Epidemics and Society, From the Black Death to the present*, New Haven and London: Yale University Press.

Vinet, F., (2020). *Η Μεγάλη Γρίπη του 1918, η χειρότερη πανδημία του 20^{ου} αιώνα, Ιστορία της Ισπανικής γρίπης*, Αθήνα: Μεταίχμιο.

Waltz, K., (2011). *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Αθήνα: Ποιότητα.

Άρθρα

Αβραμίδου, Σ., (2020, Δεκέμβριος 1). Λιγότερο ανοιχτός και ελεύθερος ο κόσμος μετά την πανδημία, *Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων*. Ανακτήθηκε 2 Δεκεμβρίου, 2020 από: <https://www.amna.gr/macedonia/article/510201/Ligotero-anoichtos-kai-eleutheros-o-kosmos-meta-tin-pandimia>

Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων, (2020, Σεπτέμβριος 14). *Covid-19-Η συνωμοσιολογική λάσπη QAnon απλώνεται στην Ευρώπη*. Ανακτήθηκε 30 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.amna.gr/health/article/487650/Covid-19-I-sunomosiologiki-laspi-QAnon-aplonetai-stin-Europirn>

Αναστασοπούλου, Ε., (2020, Μάιος 25). Ο κορωνοϊός «φυτίλι» ανάμεσα σε ΗΠΑ και Κίνα, *Deutsche Welle*. Ανακτήθηκε 9 Νοεμβρίου, 2020 από <https://www.dw.com/el/%CE%BF-%CE%BA%CE%BF%CF%81%CF%89%CE%BD%CE%BF%CF%8A%CF%8C%CF%82-%CF%86%CF%85%CF%84%CE%AF%CE%BB%CE%B9-%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CE%BC%CE%B5%CF%83%CE%B1-%CF%83%CE%B5-%CE%B7%CF%80%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BA%CE%AF%CE%BD%CE%B1/a-53555031>

Γεωργακόπουλος, Σ., (2020, Νοέμβριος 22). Πανδημία: Κρίσιμοι οι επόμενοι μήνες για τις ΗΠΑ, *Deutsche Welle*. Ανακτήθηκε 24 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.capital.gr/diethni/3497176/pandimia-krisimoi-oi-epomenoi-mines-gia-tis-ipa>

Εφημερίδα των Συντακτών, (2020, Μάρτιος 27). *Το nein της Μέρκελ και οι επόμενες κινήσεις του Μακρόν*. Ανακτήθηκε 27 Νοεμβρίου, 2020 από:

https://www.efsyn.gr/kosmos/eyropi/236779_nein-tis-merkel-kai-oi-epomenes-kiniseis-toy-makron

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2020). *Πώς εντοπίζονται οι θεωρίες συνωμοσίας*. Ανακτήθηκε 30 Νοεμβρίου, 2020 από: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/fighting-disinformation/identifying-conspiracy-theories_el#-covid-19

Μποζανίνου, Τ., (2020, Μάιος 12). Ο κορωνοϊός πυροδοτεί ψυχρό πόλεμο ΗΠΑ – Κίνας, *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε 9 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.tovima.gr/2020/05/12/world/o-koronoios-pyrodotei-psyxro-polemo-ipa-kinas/>

Παπαδόπουλος, Π., (2020, Μάιος 17). Φράνσις Φουκουγιάμα στην «Κ»: Η Δημοκρατία θα δοκιμαστεί, *Καθημερινή*. Ανακτήθηκε 2 Δεκεμβρίου, 2020 από: <https://www.kathimerini.gr/opinion/interviews/1078491/fransis-foykoygiama-stin-k-i-dimokratia-tha-dokimastei/>

Πρώτο Θέμα, (2020, Νοέμβριος 16). «Μανιφέστο» Μακρόν για «αυτόνομο ευρωπαϊκό μπλοκ». Ανακτήθηκε 28 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.protothema.gr/world/article/1065876/manifesto-makron-gia-autonomo-europaiko-blok-nai-men-alla-apo-tous-germanous/>

Το Βήμα, (2020, Μάρτιος 28). *Εμανουέλ Μακρόν: Υπέρ της έκδοσης ευρώ – ομολόγων και της δημοσιονομικής αλληλεγγύης στην Ευρώπη*. Ανακτήθηκε 27 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.tovima.gr/2020/03/28/finance/emanouel-makron-epimenei-stin-ekdosi-eyro-omologon-kai-zita-dimosionomiki-allileggyi-stin-eyropi/>

BBC, (2020, April 4). Coronavirus: US accused of ‘piracy’ over mask ‘confiscation’. Ανακτήθηκε 11 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.bbc.com/news/world-52161995>
και Gehrke, L., (2020, April 3). Berlin accuses US of ‘piracy’ over face masks. Ανακτήθηκε 11 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.politico.eu/article/berlin-accuses-us-of-piracy-over-coronavirus-face-masks-diverted-from-germany-to-us/>

BBC News, (2020, May 19). Coronavirus: *Trump accuses WHO of being a 'puppet of China'*. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.bbc.com/news/health-52679329>

Bocchi, A., (2020, March 20). China's Coronavirus Diplomacy, *Wall Street Journal*. Ανακτήθηκε 29 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.wsj.com/articles/chinas-coronavirus-diplomacy-11584744628>

Bown, C., (2020). Η COVID-19 θα μπορούσε να κατεδαφίσει το εμπορικό σύστημα, *Foreign Affairs, The Hellenic Edition*, Τεύχος 64.

Bradsher, K., (2020, October 18). With Covid-19 Under Control, China's Economy Surges Ahead, *The New York Times*. Ανακτήθηκε 8 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.nytimes.com/2020/10/18/business/china-economy-covid.html>

Graham, A., (2020, April 22). In War Against Coronavirus: Is China Foe – or Friend?, *The National Committee on United States-China Relations, Inc.* Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.ncuscr.org/event/war-against-coronavirus> και Graham, A., & Li, C., (2020, March 27). In War Against Coronavirus: Is China Foe – or Friend?, *The National Interest*. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://nationalinterest.org/feature/war-against-coronavirus-china-foe%E2%80%94friend-138387>

European Council, (2020, July 21). *Special meeting of the European Council Conclusions*. Ανακτήθηκε 28 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.in.gr/wp-content/uploads/2020/07/210720-euco-final-conclusions-en.pdf>

Farrell, H., & Newman, A. (2020, March 16). Will the Coronavirus End Globalization as We Know It?, *Foreign Affairs*. Ανακτήθηκε 27 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.foreignaffairs.com/articles/2020-03-16/will-coronavirus-end-globalization-we-know-it>

Forgey, Q., (2020, March 3). *Trump on 'Chinese virus' label: 'It's not racist at all'*, *Politico*. Ανακτήθηκε 22 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.politico.com/news/2020/03/18/trump-pandemic-drumbeat-coronavirus-135392>

Harper, J., (2020, April 22). Coronavirus: Missouri sues Chinese government over virus handling, *BBC*. Ανακτήθηκε 29 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.bbc.com/news/business-52364797>

Jie, Y., (2020, February 6). Centralization is Hobbiling China's Response to the Coronavirus, *Chatman House*. Ανακτήθηκε 29 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.chathamhouse.org/2020/02/centralization-hobbling-chinas-response-coronavirus>

Kissinger, H., (2020, April 3). The Coronavirus Pandemic Will Forever Alter the World Order, *The Wall Street Journal*. Ανακτήθηκε 25 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.henryakissinger.com/articles/the-coronavirus-pandemic-will-forever-alter-the-world-order/>

Kortunov, A., (2020, August 15). The Mirages of Westphalia, *Modern Diplomacy*. Ανακτήθηκε 15 Οκτωβρίου, 2020 από: <https://moderndiplomacy.eu/2020/08/15/the-mirages-of-westphalia/>

Krishnan, R., (2020, April 20). German daily sends \$165 bn bill to China as Covid-19 damages, Beijing calls it 'xenophobia', *The Print*. Ανακτήθηκε 29 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://theprint.in/world/german-daily-sends-165-bn-bill-to-china-as-covid-19-damages-beijing-calls-it-xenophobia/405311/>

Martin, P., (2020, November 16). Kissinger Warns Biden of U.S.-China Catastrophe on Scale of WWI, *Bloomberg*. Ανακτήθηκε 28 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-11-16/kissinger-warns-biden-of-u-s-china-catastrophe-on-scale-of-wwi>

OECD, (2020, November 11). *The territorial impact of COVID-19: Managing the crisis across levels of government*. Ανακτήθηκε 28 Νοεμβρίου, 2020 από: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=128_128287-5agkkojaaa&title=The-territorial-impact-of-covid-19-managing-the-crisis-across-levels-of-government

Pinna, M., (2020, October 23). QAnon in Europe: How the COVID pandemic helped promote a dangerous conspiracy theory, *Euronews.com*. Ανακτήθηκε 30 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://www.euronews.com/2020/10/23/qanon-in-europe-the-meteoric-rise-of-a-dangerous-conspiracy-theory-boosted-by-the-pandemic>

Thomson, B., (2020, March 17). Donald Trump doubles down on calling coronavirus 'the Chinese virus' after Beijing lashes out at him for using the term in escalating diplomatic feud between the two nations, *Daily Mail*. Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου, 2020

από: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-8120879/China-blasts-President-Donald-Trump-calling-coronavirus-Chinese-virus.html>

Walt, S., (2020, March 20). How the World Will Look After the Coronavirus Pandemic, *Foreign Policy*. Ανακτήθηκε 25 Νοεμβρίου, 2020 από: <https://foreignpolicy.com/2020/03/20/world-order-after-coronavirus-pandemic/>

Zakaria, F., (2020). Ο νέος φόβος για την Κίνα, Γιατί η Αμερική δεν πρέπει να πανικοβληθεί σχετικά με τον πιο πρόσφατο αμφισβητία της, *Foreign Affairs, The Hellenic Edition*, Τεύχος 64.